

Teremtő Lélek, légy velünk!
Látogasd híveid szívét!
Töltsd malaszttal a kebleket,
melyeknek alkotója vagy.

Te kit Védőnknek mondanak,
s mellénk a magas Ég adott!
Tűz, élő forrás, szeretet!
Te lelkek lelki olaja!

Ajándékkal hétszeres!
Te ujj az Isten jobbkezén!
Te, ki az Atya megígért
szavával áldod torkaink!

Gyűjts fényt érzékeinkbe! Öntsd
szívünkbe szent szerelmedet!
S mi bennünk testi gyöngeség,
örök erőddel izmosítsd!

Ellenségünket űzzed el!
S a Békét tüstént hozd közel,
előttünk járva, mint vezér!
S kerüljünk mindent, ami árt.

Általad tudjuk az Atyát,
s ismerjük, adjad, a Fiút!
Tebenned higyjük Szellemét
mindakettőnek végtelen.

Ezt teljesítse az Atya,
s vele egylényű Egyfia,
aki veled uralkodik,
óh Lélek, minden századig!

(Babits Mihály: Pünkösdi himnusz)

XXVIII. évfolyam 5. szám
2021. május

Bulányi Gy.: Pünkösdi gondolatok...	4719
Bulányi Gy.: Harmadszor is...	4721
Hamvas B.: Padokrata	4724
Bulányi Gy.: Hálaadó szentmise...	4725
Hollai K.: Gondjaim a Zsoltárokkal	4727
Németh L.: Másság	4728
Bulányi Gy.: Akik az üldözésből jönnek	4728
Élő A.: COVID-osztály	4736
Csapody T.: A Bokor szamizdat	4738
Bulányi Gy.: Törés, felkelés, lázadás	4742
Gromon A.: A szabad Jézus	4748
Habos L.: VERSEK	4752

«Az emberi elköteleződés folyóirata – családunkért,
nemzetünkért, mindenkiért – Isten Országáért megvalósulásáért.»
Elérhetőség: koinonia.tarsak@gmail.com

BULÁNYI GYÖRGY

PÜNKÖSDI GONDOLATOK...

Naplóíráshoz Horatius szerint otium kell. Ebben a latintól elszokott világban inkább Arannyal kell szólni: egy kis független nyugalmat, melyben a dal megfogható - erre várt ő késő öregkorában, amikor hatvan éves volt. Én várom-e? Nem. Akkor érzem jól magamat, ha a tennivalóimtól nem tudom, hol áll a fejem. De ennek most az lett a következménye, hogy május 6-ról 14-re ugrok. Még jó, hogy előre kellett dolgoznom, s a májusi szentbeszédeimet meg kellett írnom valamikor januárban az áprilisi Érted Vagyok számára, ahol ennyi az átfutási idő. De elmúlik a május, s én e naplófüzetnek a naptár miatt a Pünkösdi napló nevet adom. Illik tehát, hogy legyen benne valami Pünkösdről is.

Szélzúgás, lángnyelvek...

Ne távozzatok Jeruzsálemből, hanem várjátok meg az Atya ígését. Felmentek a felső szobából, s egy szívvel és egy lélekkel kitartóan vettek részt az imádkozásban.

Majd Júdás helyett megválasztották Mátyást azok közül, akik az egész idő alatt együtt voltak velük, amíg közöttük járt az Úr Jézus. Amikor pedig eljött a pünkösöd napja, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, s Péter elkezdheti beszédét: Jézust, akit Isten igazolt előttem, ti felszegeztétek és megöltétek. De őt az Isten feltámasztotta, mivel lehetetlen volt, hogy a halál fogva tartsa őt. Negyvenkilenc nappal húsvét után a titokban feltámadás publikus, kinyilvánított feltámadással lesz; tudomásul veheti azt egész Jeruzsálem: Kaifás, a főpap, a gyilkosság kitervezője is, s a nép is, aki a Feszítsd meg! -et kiáltotta. Péter azt mondja, hogy szükségképpen volt a feltámadás: lehetetlen volt, hogy a halál fogva tartsa őt. Miért volt lehetetlen? Magyarán Péter zsoltárt idéz: nem engedted, hogy Szented rothadást lásson. S az Isten azt tesz, amit akar. Ezért mindenható.

Ki kell már egyszer tisztázni a mindenható Isten fogalmát. Aki Istentől beszél, állítja, hogy Ő létezik, az teljes valóság - mindennek, ami csak van -végső okának vallja őt. Mert semmi sincs ok nélkül, még pedig elegendő és szükségképpen ok nélkül. Másképpen mondva ugyanezt: semmi sincsen magától; mindennek, ami létezik, szükségképpen van létrehozó oka. A gyufának a gyufacsináló ember az oka, aki megtervezte és megvalósította azt a gyárat, amelyben a gyufát előállítják. A teljes valóságnak a megcsinálója az ezt a valóságot létrehozó Isten. Ez a szükségképpen ok; mert nem lenne gyufa, és nem lenne a bennünket körülvevő, fényévek távolába is terjeszkedő teljes valóság, ha nem lenne létrehozója, akit Istennek állítunk. Másfelől a gyufacsináló embernek nem lehet oka a gyufa, mert a gyufa képtelen embert alkotni. A gyufa képes elégni, hőt fejleszteni, de embert nem tud létrehozni. Az ember viszont már elégséges oka a gyufának, mert az ember képes gyufát csinálni. Aki Istent állít, az olyan létezőt állít, aki képes létrehozni a valóságot, s a valóság egészén belül embert is képes alkotni. Így aztán Isten az egész valóság szükségképpen és elegendő oka.

Szükségképpen és elegendő oka nemcsak a teljes valóság létezésének, hanem a valóságban ható törvényeknek is. Az emberalatti világban pl. a szélviharnak, tájfunnak, a szökőárnak, a földrengésnek s a vulkánkitörésnek is. Az élő világban az életnek és az elmúlásnak, a gyümölcsöt hozásnak s a szaporodásnak is, a kórokozók-bacilusok létezésének is az Isten az okozója. Az ember világában pedig az ember szabadságának: a jó és gonosz cselekedeteinknek is, melyek szabadságunkból fakadnak. A lét törvényének tapasztaljuk a tájfun, a halált, s az emberi szabadság minden megnyilvánulását, pl. a neoliberalizmus gáztetteit is. Az Isten a végső oka nemcsak a valóság egészének, hanem a bennük ható törvényeknek is. Miért ezek a törvényei? Mert Isten - nem Istent teremtett, mert ez fogalmi ellentmondás lenne. Isten, az abszolút lét, csak nem-Istent, csak relatív létet tud teremteni. A relatív lét pedig ilyen, hogy van benne földrengés, halál

és emberi gonoszság. Szükségképpen. Vak erőkből is áll és gonosz erőkből is - szabadságunk következtében. Nem tudott másmilyen világot teremteni. Biztos, hogy a lehető legjobb világot teremtette; következik ez az Isten tökéletességéből, jóságából. Abból, hogy Isten azt hozta létre, amire egyáltalán képes volt. Az ember sem csinál egy alkotást pocsekábbra, mint ahogy tudja. Ha Isten világot, valóságot hoz létre, az ilyen. Így mindenható az Isten.

Az öntudatlan világ nem szenved. Az ember szenved tőle, de jutalma lehet az Isten örök élete halálunk után. S jutalmunk lehet az Isten Országának boldogsága már a földi létben is, ha jóra használjuk a kapott szabadságot: ha adunk. Ha adunk, százannyit kapunk vissza: testvért és nővért, házat és földet. Nem csinálunk rossz vásárt, ha meg is kell halnunk. Sorsunk itt is a boldogság, ha itt még nélkülöznünk is kell az abszolút lét zavartalan örömét.

S most jön a nagy kérdés: ha már csak ilyenre sikerülhet a relatív lét, nem tudná Isten a tájfun borzalmait, s korunkban a neoliberalizmus gonoszságait - s más korokban más gonoszságokat - felszámolni, hatályon kívül helyezni? Miért ne tudná?! Akinek van hatalma törvényt szabni, annak van hatalma a törvényt hatálytalanítani is. Meg is teszi az Isten ezt nemegyszer. Jairus házában, Naim városának kapujában, Lázár sírjánál. Sőt, minden egyes csodás gyógyulásakor, Jézus korában és akármikor. Jézus ugyan azt mondja a gyógyultaknak: A hited gyógyított meg téged. De ehhez a gyógyuláshoz azért az Istennek is köze van, mert a kilenc leprásnak szemére hányja, hogy nem dicsőítették Istent a gyógyulásért. Ateisták nem szoktak csodálatosan meggyógyulni. Egy baráti házaspár négy gyermekéből egy rákos lett. Buzgón s hittel imádkozott az egész család. S a rák nyom nélkül eltűnt. Lourdesban jegyzik az orvosilag érthetetlen gyógyulásokat, s nem keveset. Másutt is történnek csodálatos gyógyulások, ma is.

Mért nem avatkozik bele Isten sűrűbben a folyamatokba? Talán azért, mert Jairus lányának, a naimi ifjúnak s Lázárnak néhány évtizeden belül mindenképpen meg kell halnia. Talán azért, mert a meggyógyult betegeknek előbb-utóbb ugyanez lesz a sorsuk - a teremtett világ törvényszerűségei szerint. Meghalnak néhány év vagy évtized után ők is - ismét a teremtett világ törvényszerűségei alapján. Minek nyúljon bele, ha mindenképpen működnek az általa létrehozott világ törvényei?

Ha Isten mégis belenyúl a törvényszerű folyamatokba és megmásítja azokat, valami oka van rá. Találhatjuk ezt az okot. A Golgotán nem nyúlt bele, mert nem bábjátékot akart, hanem történelmet: Kaifás, Pilátus kezét nem köti meg, ellenük és társaik ellen csak háborúkkal csatázhatna, s ezt azért az Isten még sem vállalja. Húsvétkor, Pünkösdkor viszont belenyúlt. Miért tette? Mert meg akarta taszítani Jézus ügyének kátyúba jutott szekerét. Azt akarta, hogy a feltámadt

Jézus húsvét után összeszedje a megfutott Tizenkettőt. Pünkösdkor pedig azt akarta, hogy a feltámadása publikus, mindenki által tudottá legyen. Isten gyilkolni nem hajlandó, de Jézust feltámasztja, új életet ad neki. Gyilkolni nem hajlandó, de kiárasztja Lelkét: szélzúgást támaszt, lángnyelvek ereszkednek a Tizenkettőre, s bátorság tölti el őket: nem gyilkolni, de vállalni azt, hogy Kaifás most már az ő életükre is törjön.

Mindenható-e már most az Isten? Nem jó szó ez az Isten jellemzésére. Hajlandó létet, életet adni. Hajlandó gyógyításkor, feltámasztáskor újra adni ezt az életet. De gyilkolni nem hajlandó, inkább együtt szenved a szenvedővel; ha kell, akkor a kereszten vergődő Jézussal is. Inkább mindent adónak és mindent elszennvedőnek mondanám őt. A mindenhatóságának korlátot szabnak az által megteremtett világ törvényszerűségei; pl. az, hogy mindannyian egy halálos betegséggel születünk a világra. Ide kívánczik most egy vers. Szabó Lőrincé. Címe:

LÓCI VERSET ÍR

*...egyszerre nyílt az ajtó,
jött Lóci és elébem állt*

s megszólalt: - Apu, verset írtam!

- De hisz még nem tudsz írni, te!

- Nem is írtam, csak kigondoltam.

*- No, halljuk. - Hát figyelj ide, -
szólt Lóci, azzal nekikezdett*

s két sorban elmondta a verset:

"Az életet adja, adja,

egyszerre csak abba hagyja."

*Én nagyot néztem: - Ki? Kiről szól
a versed? Ennyi az egész?*

- Hát az Istenről, az a címe! -

magyarázza a gyerek; és:

- Nem kéne még valami hozzá?

- kérdeztem én kíváncsian.

- Nem hát, - felelt ő, - ez az élet,

- ebben már minden benne van.

- Benne van, jól van, igazad van,

szép a vers, menj és játssz tovább! -

Szinte ijedten csókoltam meg

Lóci hatéves homlokát...

El kell fogadnom, hogy Isten ilyen világot teremtett, s ezen a világon belül kell tennem, amit kíván tőlem. Tőlem azt kívánja, amit mindenkitől. Hogy el ne akadjon a székér. Hogy megvalósuljon az ország. Az Ország, amely testvérekből áll, akik nem parancsolgatnak egymásnak, hanem mossák egymás lábát. Az Ország, amelyben nem akarok gazdagabb lenni, mint a testvérem, hanem osztozok. Az Ország, amelyben nem erőszakoskodom, mert mi értelme lenne annak ott, ahol mosni akarom a testvérem lábát, s mindent meg akarok osztani vele. Isten Lelke csak ezt kívánja tőlem. Ugyanazt, amit tőled is.

BULÁNYI GYÖRGY

HARMADSZOR VISNYESZÉPLAKON...

Szeptember 20-án reggel hétkor indultam a Piarista közből Balaton Tamással, és 26-án este fél tízkor érkeztem haza Inczedy Péterrel. E hét nap történetét szeretném elmondani.

Hazaérkezve – 27-én, szombaton hajnali félnyolckor már koncelebráltam, s féltizenkettőre jutottam el odáig, hogy elkezdhetem a beszámolót erről a hétről. Futó Béla s Urbán Józsi széles mosollyal fogadtak, s kérdezték, hogy mi volt. Én meg csak azt mondtam nekik, hogy *a mennyországban voltam*. Meg azt, hogy a hétfői „megosztáson” majd mindent elmesélek. De a Bokornak többet akarok mesélni, mint amennyit nekik majd elmondhatok.

Azzal kezdem, hogy 19-én volt a *Mag I.* évnyitója. Indult pontosan 15,00-kor. Én voltam a soros elnök, s már félháromkor megterítettem Veni Sancte-ra, misére. Mindenki pontosan érkezett, s rázendítettünk: *Jöjj Szentlélek Úristen...* Nem tudom rekonstruálni a találkozózt, csak annyira emlékezem, hogy beszámoltunk Kundra Pistával az aug. 31-i egri találkozónkról, ahol is megköszöntöttük Gizikét 90. születésnapján, aki visszaemlékezett valamikori szavaimra: *Te vagy a Bokor legrégebben fiatal kislánya*. Meg még arra emlékezem, hogy szeptemberi találkozóunk vége felé megszólalt a telefonom, s egy csengő hangú kislány beszélt belőle: *A visnyeszéplaki Anikótól tudja, hogy holnap megyek hozzájuk, s elvinném-e őt?* Azt válaszoltam, hogy feltétlenül, ha reggel 7 órakor a Piarista köz 1. portáján lesz. Megkérdeztem még a nevét: Danhauser Lilla.

A csoport-találkozózt még megállapodtunk következő találkozózt idejében, s módosítottuk a házfeladatot: Váltunk a KIO-ról. Ugyan mire? Hát a *Merre ne menjek?* első 11 pontjára, amely így fejeződik be:

Ennek a páli igehirdetésnek mintha legfőbb ellenfelei rendre a zsidók volnának. Már Damaszkuszban is (ApCsel 9,22–23), Jeruzsálemben újra (ApCsel 9,29) – mégpedig az életére törve. A pizídiái Antiochiában is (ApCsel 13,50), Ikóniumban is (ApCsel 14,2–4). Lisztrába utánamennék az előbbi két városból, s megkövezik, mint Istvánt megkövezték, ha nem is olyan sikerrel, mint Istvánt (ApCsel 14,19) – a zsidók. Miért nem a pogányok? Azért, mert azok nem háborodnak fel a szövegein. Azok szívesen veszik az ingyen, csak a hit ellenében megkapható üdvösséget. A zsidók meg tudják, hogy ilyen olcsón azért nem lehetnek a dolgok. Derék zsidónak az, amit Jézus tanított: egy kicsit nagyon sok. Amit meg Pál tanít, az nagyon olcsó. Dühbe gurulnak tőle. A hülye gojok meg elhiszik... Lelkesedve.

A találkozót gyorsan (?) lezavartuk... már féltízre mindannyian elmentek. A hat és fél óras csoporttalálkozó után még egyszer végig gondoltam, hogy mit nem akarok itthon hagyni. El volt készítve a három csomag: a Lap-top, az oldaltáska meg a szatyor, s a zakómba mindent beletettem, ami abba való. Végül is csak a botomat hagytam itthon, de Zaja Pétertől kaptam egy pásztorbotot – mogyorófából. Keresem is a pásztorbotot, de nem találok. Alighanem Budaváriban hagytam..., mert közben még arra is jártam. Este 10 és 11 közt eloltom a villanyt, de előbb még beállítom az ébresztőt reggel ötre. Majd kialszom magam Visnyeszéplakon..., ahova nem aludni megyek.

Hét előtt két perccel lent vagyok a három csomaggal a portán. Ott van Tamás, meg egy kislány egy hórihorgas legénnyel. A kislány mondja, hogy ő a Lilla, a legény meg azt, hogy ő nem jön velünk, csak a kislányt kísérte ideig. Hétkor indulunk, s mivel Tamásnak matricája is volt az útra, tíz előtt ott vagyunk a Zaja-portán. Út közben nagyot beszélgetünk. Lilláról pedig megtudom, hogy Zeneakadémiát végzett a zongoraszakon, s tud nagyon sok népdalt. Elszalad a két és fél óra, mint egy pillanat. Megérkezünk a Zaja-portára, s beülünk a kemence fűtötte meleg szobába. Anikó pedig mondja, hogy választhatok: hol akarok lakni. Én meg azt mondom, hogy mutassa meg nekem, hogy hol akarok. Mutatja: kimegyünk a házból, lépek vagy tízet, s egy külön kis házban találok magam, melyben megvetett ágy, asztal, rajta gyertya meg barátságos meleg fogad, melyet egy spór ont magából az erősen hűvös kora-őszben. Elhelyezkedem. Kirakok mindent. Kinyitom a Lap-topot, megtalálom, amit még otthon elkezdtem: *Az én piaristáim* fájlt. Majd kirakom a könyveket, amiket hoztam, meg a szatyrom tartalmát. Rendben. Minden a szemem előtt, hogy mindent megtaláljak. Mint odahaza. Nem kell keresnem semmit. Ebéd előtt még elmegyünk Kárász Tamáshoz és Mariskájához. Viszem nekik is a Bulányi Kiadóállalat legfrissebb termékeit: a *Merre ne menjek?* c. könyvet, a *Koinónia* legutóbbi duplaszámát s a *Napló* 112. és 113. füzetét. Tamás abbahagyja

szalmabálákkal bélelt házának építését, s fogadnak egy kör-alakú házban, amilyent még nem láttam. Olyan, mint egy csigaház – rejtelmes labirintus. Aztán hazamegyünk; de még nincs ebéd, s én barátkozom a Lap-toppal.

Kopogás. *Igen.* Anikó nyitja az ajtót: *menjek ebédelni.* Megyek. Az asztalnál heten ülünk: Péter, Anikó, egy másik házaspár: Éva és Zoli, aztán Lilla, Tamás meg én. A négy gyerek külön asztalnál eszik. Péter meggyújtja a gyertyát, s elmondja az áldást. A gyertya égve marad, majd hálaadás után oltják el. Anikó mer mindenkinek. Elsőül a férjének. Majd sorban mindenkinek. Végül magának is. Majd jó étvágyat kívánunk egymásnak. Ezután kezdjük kanalazni a borsólevest, melyet Éváék hoztak ebédre – idei borsótermésük egészét. Utána lekváros fánkot eszünk. Musttal vagy borral öblítünk-e, már nem emlékezem. Ebéd végén megkérdi Anikó, hogy kérek-e feketét. Mondom, hogy kérek, de majd alvás után. Megyek kipótolni a rövid éjszakát. Az ágy megvetve, csak ledobom a cipőt meg a zakóm, felhajtom a paplant, magamra húzom, s hamar elalszom.

Szombat délután van. Tamás megy kocsijával az erdőn át, amerről délelőtt jöttünk, a szomszéd faluba, Bányára – Tölösi Magdihoz, akivel megbeszélte jó előre ezt a látogatást. Megyek vele. Útközben megállapodunk, hogy megkérdezzük a bányaiakat, mért nem keresik a kapcsolatot a visnyeszéplakiakkal. Ott él Bányán négy nyugdíjas a Bokorból. Húsz éve költöztek oda, még az átkosban és fiatalon. Talán Dombi Feri hatására. Istenért költöztek oda. Örültem is neki. Egymás közelében vettek házat maguknak. Azért, hogy naponta találkozhassanak, imádkozhassanak, s beszélgethessenek egymással arról, hogyan szeressék egymást és embertársaikat. S a húsz év alatt elfogytak. Lefogytak négy nyugdíjas főre. Azt nem találták ki, hogy miből fognak megélni? Azt hiszem, ez volt a baj. A fiatalabbak mind elköltöztek, sorban egymás után. Még a fiatal Jancsi is, aki három évet ült Jézusért, mert nem akart megesküdni arra, hogy legyilkolja ellenségét.

Az ott maradtak egyike Tölösi Magdi, aki 1947-ben született, s most 61 vagy 62 éves. Magdi megvallotta nekem, hogy ő csak az Istent szereti, és Istenért az embereket. Neki sohasem hiányzott a szerelem. Pár nélkül sem magányos. Tudom, hogy Magdi nem hazudik, bár nem értem őt. Nekem máig hiányzik. S bizony Jézust is csak úgy tudom elképzelni, hogy neki is hiányzott, s azt hiszem, hogy Mária Magdolna szerelme őt sem hagyta érintetlenül, ha nem is vallott szerelmet neki, mert Atyja iránt érzett szerelme nem engedte ezt meg neki. Magdinál is így van?

Magdit másnap Tamás áthozta 10 órára, a misémre. Néztem az arcát: ragyogott, belesimult a visnyeszéplaki ragyogásba. Szombat délután Bányán Tamást magára hagytam Magdival, magam meg átdülőngéltem Dombi Jancsihoz és Zsuzsihoz. Vittem nekik egy *Merre ne*

menjek? kötetet, mert Jancsi jár egyik közösségembe. Két órát töltöttem náluk, s felvettem a kérdést, amiben az úton Tamással megállapodtunk. Hihetetlen volt Jancsi reakciója: *Minden kritikát és bántást elfogadunk...* Le kellett állnom a témával. Nem is mertem, nem is volt kedvem áthívni őket másnapi misémre. Hat gyerekük van, és ki tudja, hány unokájuk. Arról beszélgettünk, hogy a héten mennek Márkot elemezni Boglára Várnai Lacihoz a plébániára, bár most nem elemzés lesz, mert Lepsényi Mari meghívta előadni Balczó Bandit, aki jó barátja volt Dombi Ferinek.

Magdi sem hívta misére Jancsit és Zsuzsit. Hazafelé menve Tamás is arról számolt be, hogy Magdi is kitért a téma elől, bár nem olyan heves reakcióval. Siettünk hazafelé, mert hatra otthon kellett lennünk. Vacsorára? Alighanem arra. De hatkor nem volt vacsora. Miért? Félreértettük őket. Hogyan? Hatot mondtak, de ők hétre gondoltak. Miért? Mert Visnyeszéplakon másképpen jár az óra. Hogyan? Megpróbálom elmondani. Nem óra szerint élnek, hanem harangozás szerint. Napjában háromszor szólal meg a harang a harangláb alatt, párszáz méterre a Zaja-portától, a faluháznál: napkeltekor, délben és alkonyatkor. A Nap tudvalevően nem az órák szerint igazodik, hanem megy a maga útján. Karácsonykor reggel 8-kor kel, s délután négykor nyugszik. Szentivánkor meg hosszabban világít a Nap. Nem nyolc, hanem tizenhat órát. A széplakiak a Naphoz igazodnak. Anikó sem tudta megmondani, hogy évenként hányszor változik a harangozás ideje. A déli marad, a reggeli meg az esti változik. Ilyenkor megáll a munka, s elmondják az Úrangyalát... *köszönti Szűz Máriát, s az méhébe fogadá Szentlélektől szent Fiát...*

Amikor Tamást, az öccsét és anyjukat ott hagyta az apjuk, megkereste Magdi – Tamás anyját – Incikét, és elvezette Dombi Ferihez, Feri meg az Istenhez, akít a Bokorban tanultak alapján mutatott meg Incinek. Ma is jár Inci a Bokor egyik csoportjába, ma is szereti az Istent. Amikor hazaértem tegnap este Visnyeszéplakról, vár Incitől egy e-mail:

Kedves Gyurka Bácsi! Közösségi feladat volt egy saját imát írni a Mennyei Atyához. Közösségemnek tetszett az enyém, kértek belőle, ezért gondoltam, ne csak én olvassak tőled, én is küldök Neked valamit:

Istenem, aki létfenntartó erőddel körülveszel, szeretlek. Szeretlek a természetben, testvéreimben, fiaimban. Jöjjön el az a nap, amikor találkozom veled. Ismerjem meg, mit kívánsz tőlem, és képes legyek a Jézus által tanult szeretet szerint élni. Mindennapi örömmöt, pozitív látásomat add meg nekem ma. Bocsásd meg vétkeimet mindenképpen. Én is meg akarok bocsátani annak, aki megbántott engem. Segíts, hogy észrevegyem a kísértést, és el tudjam ezáltal kerülni azt, és adj erőt annak visszautasítására is. Szabadíts meg a

bennem levő és körülöttem ólálkodó gonosztól. Ámen. – Szeretettel öllelek, Inci.

Nem hiába vitte el őt Ferihez. Fiát már gyerekkorában vitte közösségi találkozókra, s mire 14 éves lett Tamás, bekerült – a most 46 éves és hat gyerekes, s akkor 25 éves – Kollár Gabi ifjúsági csoportjába, s most, húsz év bolyongása és vargabetűi után került vissza Isten útjaira, s júniusban már lejött velem Visnyeszéplakra, s boldogan hozott le újra ide. Este hétkor harangszóra imádkoztunk, majd vacsoráztunk, és mentünk a táncházba, Harsányiné Szemes Máriaékhoz. Anikó, Tamás, Lilla táncra is perdültek, magam meg csak néztem... mint Jenő a moziban. Azaz csak ültem. Óvodás-korúak is táncoltak. Fél óra múltán megkérdeztek, s csak ennyi tellett tőlem: *Amikor lehetséges, keressük meg az ágyunkat. Ráálltak. Úttalan utakon mentünk a sötétben Tamás kocsijával. Végül is hazaértünk, s megtaláltam az ágyam. Anikó még bekopogtatott, s megkérdezte, hogy bevettem-e a gyógyszereimet. Megnyugtattam, hogy igen.*

Honnan tudta? Hát a Mara megbízta velem, s ő minden reggel, minden este hűségesen teljesítette, amivel megbízták. Minek is teremtetted, Uram, a nőket? Hát az ilyesfélékre is. Férfiak nem tudnák? Nem. Elfelejtették. Pedig apám tanított rá, s ha valamit elfelejtettem, mondta: Ha a mozdonyvezető is úgy csinálná dolgát, mint te, s elfelejtene ránézni a szemaforra, szerencsétlenséget eredményezne feledékenysége – száz halottal. Igyekszem, de hiába. Mara csak telefonon kérdezi, hogy bevettem-e már, s mondom, hogy megyek beszélni, s este mégis ott találja a gyógyszeres skatulyában... mert amikor telefonált, még befejeztem a mondatot, s mire befejeztem volna, eszembe jutott valami, amit még le kell írnom... stb. Mellette kell lennie a szerencsétlen férfiembernek... valakinek, aki hozza a gyógyszert, meg a poharat, amiből igyak is rá valamit.

Életemben egyszer értem el a női sík magasára, Ildikóknál halálakor. Egyedül ütem az ágya mellett. Szentolvasót mondtunk, aztán váltottam a legismertebb népdalokra, vidámságot gerjesztőkre. Ildi próbálta kísérni a hangom, amennyire a *kórlapja* engedte, de csak csukott szemmel. S mikor én, a közel harminc esztendővel öregebb kezdem átvenni a fiatalabbnak a dolgát, akkor a haldokló megérzi a humort, a helyzetkomikumot, hogy a harminc évvel idősebb zárja le egyik legkedvesebb gyermekének a szeméit, s kinyitja még egyszer szép szemét és megbocsátóan és huncutul mosolyog kópéságomon: *Nem fogom én már le a te szemeid...* Ezzel danoltam álomba szegényt azon a délután:

Csicsija, bubuja, én csillagom, Bölcsődet dúdolva ringatgatom.

Úgy alszol el majd az én dalomon, Csicsija, bubuja én csillagom.

Ha napom süllyed az ég peremén, Te fogod le majd az én szemeim,

S én alszom el majd a te dalodon, Csicsija, bubuja, én csillagom.

Ezzel a szöveggel várom Marát, aki a szombatesti viszontlátás öröme nálam felejtette kulcsomóját. Gyerekei talán beengedték, ha szépen megkérte őket. Am a kulcsomóra talán vasárnap reggel szüksége sincs, s így hiába reménykedik gondozottja a látogatásban, hanem helyette inkább készül a vasárnap esti sashalmi misére, ahol természetesen megint csak Visnyeszéplakról szól az ének. De hogyan, amikor a textus a két fiúról szól, akiket apjuk hív a szőleijébe. Hát megmagyaráztam szegényeknek, hogy hol az a szőlő. Hát Visnyeszéplakon. Nagyon hatásosan... elkelt 10 példány a *Merre ne menjek?* c. irományomból.

HAMVAS BÉLA

PAIDOKRATIA

Üldögélő így szól Rózsapalásthoz:

- Az államok fölött rendtlenség lett úrrá. A dolgok annyira bonyolódtak, hogy a bennfentesek tudása csődöt mondott. Mit kellene tenni?
- A régiek azt mondták, hogy a hatalmat ilyenkor egy parasztra kell bízni; a régebbiek azt mondták, hogy egy vademberre; a még régebbiek azt, hogy egy asszonyra.
- És mit mondasz te?
- Tekintet nélkül arra, hogy az államokban a rendtlenség, vagy a rend az úr, a hatalmat egy öt éves gyerekre bízom.
- Miért nem vállalod magad?
- Mert még különbséget tudok tenni a jó és a rossz között; mert az embereket hasznuk, és nem arcuk szerint ítélem meg; mert kezem már a munkához szokott és elfelejtettem játszani; mert azt hiszem, hogy jó király lennék, ha az embereket boldoggá akarnám tenni; végül pedig, mert már tapasztalt vagyok.
- Öreg vagy és bölcs. De mondd, ha már tudsz, nem vagy-e tudatlan? Ha bűnös, ártatlan? Ha nem cselekszel, nem nyerted-e vissza a tevékenységhez való erőt? Ha már megértél, nem vagy-e újra gyermek?
- A mai embert a végzet elérte. Az államok fölött rendtlenség lett úrrá, s a dolgok már annyira bonyolódtak, hogy a bennfentesek tudása csődöt mondott. Hogyan történhetett? Azt hitték, hogy a kis rendtlenséget a kis tudású ember szünteti meg, a nagy rendtlenséget a nagy tudású, az igen nagy rendtlenséget az igen nagy tudású. Reálisnak hívták azt az embert, aki ravasz volt és elvetemült. Ebben az emberben, mint a régi mondás szól, egyesült egy angyal tudása és egy ördög tapasztalata. Gondolata mögött hátsógondolat van, hitében rosszhiszeműség. Senkiben

sem bízunk, minden szóban kételkedik. S amikor már tele van hátsógondolattal, rosszhiszeműséggel, bizalmatlansággal és kételkedéssel, mert mindenkiről feltételezi, hogy hazug és tolvaj és hiú és szívtelen, akkor azt hiszi, hogy a világot tökéletesen és kívül-belül megismerté. Meg van győződve arról, hogy a kapzsi szerez vagyont, és komiszna kell lenni annak, aki tekintélyt kapott. Nos, szedd össze mindazt, amit mondtam: ravasz és elvetemült, rosszhiszemű és bizalmatlan, kételkedő, és tele van hátsó gondolattal, mondd, milyen az ilyen embernek a világ? Egy sereg pimasz és nyegle gazfickó marakodása a hatalomért, a vagyonért és az élvezetekért. Ez az az ember, akinek nincsenek illúziói, s amikor valaki azt mondja: nemes, hunyorgatva válaszol: én tudom. Ő az, akit az élet megtanított. Ő az, aki az iskolát kijárta. Megtanulta azt, ami közönséges és aljas és alattomos. Fontos, hogy túltegyen a csalókon és a sikkasztókon és a hazugokon és az útonállókon és a terroristákon. S amikor az első nemzedéken túltett, olyan gyermeket nevelt, aki rajta is túl tett. A következő nemzedék ezen is túltett, és az erre következő még ezen is. Végül a gazdagságban, pizokban, rondaságban és erőszakban mindenki olyan tapasztalt lett, hogy egymás eszén már nem tudtak túljárni, egymást nem tudták becsapni, és nem tudták egymást hátulról leszúrni. Most már egymásnak egyetlen szavát sem hitték el, egymásról csak ordenaré erőszakot feltételeztek, semmi más. Az győz, hitték, aki nagyobb gazfickó, és elkövetkezett az idő, amikor mindenki egyforma gazfickó lett. Így aztán az államok fölött úrrá lett a rendtlenség, és már a bennfentesek tudása is csődöt mondott. Mindenki olyan reális lett, hogy semmit sem hitt el. Íme az ártatlanságát veszített, bukott emberiség, amely azt hiszi, hogy a benne levő romlottság értelem. Ezért mondják a régiek, hogy a hatalmat ilyenkor egy parasztra kell bízni, mert a paraszt még nem romlott; ezért mondják, hogy a hatalmat egy vademberre kell bízni, mert a vadember ártatlan; ezért mondják a még régebbiek, hogy a hatalmat egy asszonyra kell bízni, mert az asszony tapasztalatlan. A világot ismét a romlatlanra, az ártatlanra és a tapasztalatlanra kell bízni. S ezért mondom én, hogy az uralmat egy öt éves gyerekekre kell bízni, mert a gyermek nem reális. A gyermek nem korlátolt, nincsenek elvei, nem tud se jóról, se rosszról, csak nevet és játszik. A játék pedig a legnagyobb misztérium: ez a szellem gyöngédsége. A gyermeknek van szíve és nincs előítélete, nem ismeri a hatalmi viszonyokat, és az uralmat hamarabb unná meg, semhogy megbukna. Milyen megkönnyebbülés! A valóságban meghülyült szív után végre valaki, akinek nincs tapasztalata, hanem kedélye, akinek nem az élvezet a fontos, hanem az öröm, nem a hatalom, hanem az igazság, nem a vagyon, hanem a szépség. Láttál már gyermeket a homokban ülni és játszani? Nincs nála komolyabb lény. Több: nincs szakszerűbb. Amit tesz, azt jószívvel és odaadással teszi. Isten elemi alkotó

szenvedélye még frissen él benne. Ha Isten reális lett volna, csak gyárat, bankot, hivatalt, tudományt teremtett volna, de sohasem: virágot, szép lányt és verseket. De hála legyen neki, Isten nem reális. A gyár, a bank, a hivatal, a tudomány nem egyéb, mint az elbukott emberiség alkotása, mert elvesztette, és nem érti a virágot, a szép leányt, az éneket és a verset. Nem hiszem, hogy Isten okos: ellenben tudom, hogy Istennek van szíve, hogy harmatos és üde és kedves, mint a gyermek. Isten játéka vagyunk, és az van hozzá legközelebb, aki játszik. Mi lenne, ha neki is előítéletei lennének? Ha korlátolt lenne és elfogult? Ha ravasz lenne és rosszhiszemű és gyanakvó és bizalmatlan, és hátsó gondolatai lennének? Mi lenne, ha reális lenne? Gyermekkirályt választanék, és hozzá küldeném a bölceket, a katonákat és a minisztereket, hogy tanuljanak tőle, nem tapasztalatot, hanem hogyan kell a dolgokat komolyan venni. Különbséget tenni jó és rossz között? Nem. Örülni annak, ami van. Hasznót várni? Nem. Szépet csinálni. Dolgozni? Nem. Játsszani. Boldoggá tenni az embereket? Nem. Szeretni őket. Tapasztaltnak lenni? Nem. Tapasztalatlanak maradni, és ártatlannak, irreálisnak és elfogulatlanak, gyengédnek és romlatlanak. Megőrizni az emberinél magasabb égi realitást: azt, amelyik nem itt tesz bennünket otthonossá, hanem ott, ahol még a gyermek él.

- Hol?

- Ahonnan jöttünk és ahová megyünk.

BULÁNYI GYÖRGY

HÁLAADÓ SZENTMISE TURIÁK ILDIKÓÉRT...

Testvéreim! Szentmisén vagyunk, melynek görögül beszélő keresztény őseink az eucharisztia nevet adták, melyet magyarra a hálaadás szóval fordítunk. Hálaadón vagyunk. Hálát adunk a feltámadás hetében Jézusért, akivel valakik rútol elbántak ugyan, de Istenünk feltámasztotta őt a harmadik napon. Hálát adunk, mert mielőtt megölték volna Őt, még gondoskodott, hogy ehessük-ihassuk őt? hathatós táplálékként. S harmadikul hálát adunk Ildikóért, aki előttünk ment Jézusunk, Hozzád, az Atyához, a Lélekehez? az örök lakóhelyre.

Hálaadón vagyunk tehát, nem gyászmisén. Ünnepet ünnepelünk, mert szeretjük Istenünket, s nem félünk tőle. Nem, mert a szeretet kizárja a félelmet. Jézus arra tanított minket, hogy szeressünk Téged, Istenünk, és sohasem beszélt arról, hogy féljünk tőled. Te olyan Isten vagy, aki szereti az őket szeretőket, s Jézus még az őt keresztre szegezőkért is imádkozott: Bocsátsd meg nekik, mert nem tudják, mit tesznek. Nem ismerjük ugyan az örökkévalóság időviszonyait, de úgy képzeljük, hogy már magadhoz fogadtad Ildikót, már Nálad van, és csak örül és örül és örül, mint aki végre hazatalált és otthon van.

Memóriáiának is mondták időközben görögül latinra váltó őseink a szentmisét. S ez magyarul emlékezést jelent. Emlékezni akarunk ezen a hálaadón most Ildikóra. Testvéreim bizalmából enyém e percben az emlékezés tiszte. Hát emlékezem. Amikor '56 után újból visszakerültem a börtönbe, fogadalmat tettem, hogy soha többet nem csinállok kisközösséget. Mert minek, ha a hatalom úgymis eltiporja! Csak azért, hogy kapjak egy újabb életfogytot? Amikor 61-ben végleg otthagytam a szocialista átnevelésemet célzó intézeteket, fogadalmamhoz híven csak egy-egy házaspárral s még magányos fiatalokkal foglalkoztam, de közösségbe nem gyűjtöttem őket. Az első, az '56 előtti Bokornemzedékhez tartozó Trásy Évát sem hívtam közösségbe. De Éva a MÁV körházban dolgozott, s ott találtak egymásra Ildikóval. Trásyék lakásszentelőjén ismertem meg Ildikót, talán 18 éves korában. El kezdett járni hozzám. Akkor írtam a KIO-t, ezt a második szerelmemet. S döntöttem reá annak minden újdonságát. Ildi csak üdvözülten mosolygott. Mindent, a legvadabbakat is elfogadta: ő is úgy gondolja. Mit tegyek hát ezzel a lánnyal? O volt a Bokorban az első, akit elkezdtem az Újszövetség nyelvére fogni. Neki rendeztem az első és egyszemélyes görög tanfolyamom. Aki csak kezembe került fiatal, azokat mind ilyen egyszemélyes tanfolyamra fogtam. Jenőt akkor már nyüstöltem egy másik egyszemélyes filozófiai

tanfolyammal. Össze is ismertettem őket, de közösséget, azt nem csináltam velük. Jenő boldog volt: Ildivel lehet olyasmikről is beszélni, amikről Gyurka bácsival nem lehet. Még jó. Ötven éves sem voltam még akkor, de 18 éves lány semmiképpen sem? kenegettem sérült önérzetem. Aztán megjelent a harmadik fiatal, Zsuzsa. Vele is összeismertettem Ildit is, Jenőt is. Ennek az lett a vége, hogy a fogadalmam elszállott a semmibe, s '68-ban létrejött egy velem együtt négy tagú közösség, mely később a Fiatalok I. nevet kapta. Amikor '70 nyarán megrendeztem velük az első három napos lelkigyakorlatot a Csatárkán, már öten voltunk, Imre is ott volt. Ildi szeles volt, Meg kellett kérnem, hogy lehetőleg ne mozduljon a szűk kis faházban, hagyja inkább a konyhát Zsuzsára, mert mindig lever valamit.

De volt, amit nem vert le, amihez jobban értett. Papok azt mondanák, hogy '70 körül kegyelmi idő volt. Azaz gomba módra szaporodtak a kisközösségek, s Ildire rá lehetett bízni a Fiatalok II. nevűt, melynek tagjai veszik körül most az oltárt. Bízom én közösséget a többiekre is. Becsülettel kínlódtak megtartásukban, de végül is csak felbomlottak azok. Ildié nem, bár ő is csak gabinesbe kapta közösségét. Megőrizte őket 34 éven keresztül. Hogy csinálta?

Nem tudom. Majd az agapé után a második felvonásban elmondhatják a tagok, ha tudják.

Másra is fel lehetett használni őt. Mire? Tanulmányírára. Rátette a KIO mércéjét Szent Ágostonra meg Szent Ference. S megbirkózott a feladattal. Megszülettek a tanulmányok. Megjelentek a

Karácsonyi Ajándékban. S Szent Ference új kiadást is ért? a Koinóniában.

Még másra is jó volt Ildi. '73-ban már 13? három meg négy napos lelkigyakorlatot tartottam, s nem bírtam a terhelést. El kezdtem nyüzszíteni: kellenek nekem valakik, akikre rá löcsölhettem a sokasodó munkát. Nagy nehezen álltak kötelnek. Végül is a csoportvezetők '74-es lelkigyakorlatán határozat született, hogy hat tagú képviselőt választunk magunk közül. Lesz benne két pap. Mind a kettő férfi mert sajnálatosan nőt nem szentel egyházunk pappá. Nem értettük, ma sem értjük, hogy mért. De elfogadtuk. Kénytelenségből. Az egyik pap Barna lett, a másik én. Legyen benne két öreg: egy nő egy férfi. Negyven évesek ekkor ezek az öregek. S van bennük két fiatal. A ma tizenhat gyerekes s nem tudom hány unokás és teológiát végzett Náci és Ildi. Mindketten húszas éveikben. Magam meg ösöregként, már túl az 55-ön. Ez a csapat már bírta a munkát: a Karácsonyi Ajándék szerkesztését meg a lelkigyakorlatok, karácsonyok, bokorünnepek, nagyheti virrasztások megszervezését, napi elmélkedések gyártását, meg a többit. így éltünk akkor Pannóniában.

Aztán múlt az idő, s Ildinek nem sikerült másik közösséget is szerveznie, helyette gondos ápolással elkísérte a halálba összes nagynénjeit meg au édesanyját. Mire mindezt elvégezte, már túljutott 45. évén. Ekkor kitalált magának valami új foglalkozást. Anyává lett. Nemcsak lelki anyává. Lelkigyermeké volt bőven, mert a Bokorban a nők is foglalkoztak lelki vezetéssel. Valóságos anyává. Mivel nem kelt el a halpiacon, fogadott egy pár napos csecsemőt, s azt felnevelte: az Annát. Sokan óvva intették: Fel is kell ám nevelni a gyermeket. Nem törődött az óvással, intéssel. Nevelte Annát, s lett belőle valami.

Amig kicsi volt Anna, nagyon sok mindenre nem ért rá. Mert az első mindig az Anna volt. Ahogy nőtt, úgy reaktiválódott. Nem is olyan régen, ő lett a képviselőtünk évi választott titkára. Jóval túl az ötvenen.

Aztán elkezdett fogyni. Aztán bekerült a Szent László kórházba, ahol megállapították az orvosok, hogy a feje búbjái rákos, s egy bokorbeli orvos azt mondta tavaly nyáron, hogy azért imádkozzunk, hogy mehesse minél hamarabb odatúlra, hogy minél kevesebbet szenvedjen.

Kijött azért a kórházból. Annát örökbe fogadta a négy gyerekes Erika és Bandi? Bandi olvasta fel a szentleckét? ő meg feküdt meg fentjárt lakásában. Újra reaktiválódott. Nála találkozott ebben az évben Ildi táplálkozó közössége a Gyökér. S Ildi teljes értékű tagja lett újból ennek a közösségének.

Közel lakott Városmajor utcai lakásomhoz. Hetenként egyszer átmentem hozzá reggel nyolcra, s miséztem s elmélkedtem neki. Megkérdeztem: Feladjam-e neki a nagy betegek szentségét: Mondta, hogy igen, mert 35

éve Andinak is feladtam, s utána még élt húsz évet. Még kézrátétellel is imádkoztam érte.

Nem tudtam megtanulni ezt a jézusi gyógyítási módot? amint látjátok Utoljára halála előtt egy héttel voltam nála a Szent Lászlóban. Nehezen ment a beszélgetés. Elkezdtem szenténekeket énekelni neki. Aztán meg népdalokat és népballadákat is, azt is hogy Csicsija, búbúja én csillagom. Ha napom süllyed az ég peremén, te fogod le majd az én szemeim. Ekkor még rám nézett és mosolygott egyet, majd végleg álomba dúdoltam. Az infúziók még meghosszabbították életét és szenvedéseit. Egy csütörtök reggel 6,15-kor halt meg. Bumbi, az öccse, megtelefonálta. Délelőtt a Papok I. nevű közösség volt nálam, s elmondtuk érte közösen a rekviemet? halála után egy-két órával.

De a mostani szentmise memóriáié, és eukharisztia, hálátadás és emlékezés. Még kispap koromban, közel hetven esztendővel ezelőtt jelent meg a Szent István Társulatnál Garrigou-Lagrange egy könyve. Az volt a címe, hogy Megkezdett örökélet. Azt mondta el benne, hogyha jól csináljuk, akkor nem odaát kezdődik, hanem ide lent. Tizenhét éves volt Ildi, amikor megismertem, akkor apácának készült, s úgy gondolom, hogy az eltelt 42 esztendő egésze megkezdett örökélet volt. Miért gondom ezt? Mert nem volt életének más célja, mint teljesíteni Édesapja róla szőtt álmát. Csak istennek tetsző életet akart élni. Tele volt ez a lány Isten szent leikével. Odatúl csak folytathatja, amit a szemünk előtt kezdett idelent,

Ildikó testvérünk odafent, imádkozzál értünk! Mi is imádkozunk Hozzád. Keresd meg Barnát, Andit, s a többi odaáti testvérünket! Csináljátok meg az égi Bokrot, és segítsetek nekünk! És hathatósan, hogy ne balfácánkodjunk, hanem csináljuk azt, ami istennek tetsző. És még valamit kérek: készítsétek el a helyet az utálatok következőknek. Én is azokhoz tartozom. Elég előkelő helyzettel, már aligha...

2006. 04. 21.

HOLLAI KERESZTÉLY

GONDJAIM A ZSOLTÁROKKAL...

1. Ez csak a római hitűeknél merül fel: a zsoltárok kétféle számozása.

Az 1979-es, Szent István Társulat által kiadott Biblia ezt gondot eltüntette, de az 1992-ben kiadott belpapfalvai fordítás ismét a régi számozáshoz ragaszkodik, azaz a rómaiak és a protestáns hívek ebben sem gondolkodnak közösen.

2. Ez a gond mindegyik felekezetenél előfordul:

igen gyakran csak egy sort, vagy fél sort adnak az ember szemé elé; ami valóban nagyon szép tartalmú, de az ember fejében nem tud jobban megragadni. Ez olyan, mintha egy szép házból csak az egyik ablakot mutatnánk meg, az egész épület helyett.

Szerintem egy istentiszteleten az egész zsoltárt el kellene énekelni, sőt talán még szebb volna, ha először valaki felolvasná szöveget, majd ezután egy kisebb együttes el is énekelné valamelyik zsoltár-tónusban.

3. A legnagyobb gondot mégis a zsoltárok tartalma okozza, ami természetes is, hisz ezek a szövegek Jézus előtt keletkeztek; pár száz, esetleg több száz évvel korábban.

Sok olyan kitélt találunk bennük, amelyek nem egyeznek Jézus tanításával:

A *bosszú*-álló Isten, akinek a neve *rettenetes*. Aki a bűnösöket *összetöri*, mint a cserépedényt, *kitöri* a bűnösök fogait, *elhallgattatja* az ellenséget. Aki *visszafizet* az ellenségnek, aki *aláviszi* a gonoszokat a pusztulás vermébe, aki *haragszik*, aki *semmivé* teszi ellenségeinket, *lenyilazza* őket, aki Dávid lábának *zsámolyává* teszi az ellenséget. Boldog az, aki Izráel szenvedése miatt Babilonban, *visszafizet*, s az ellenség *csecsemőit a sziklához verdesi*. (137. zs.) Az Úr, aki *viadalra* tanítja kezeimet.

Természetes, hogy a zsoltárok világa a Jézus előtti Isten-képet teszi elénk, amellyel szemben Jézus a szerető Atya képét sugallja nekünk, akinek a nevét szentnek tartjuk, s mivel atyánknak tartjuk, *kedves* is az Ő Neve. Tehát bosszúról, megtorlásról szó sem lehet.

A 137. zsoltár igen nevezetes zsoltár, de a szövege a zsidó nép Babilonban való tartózkodásáról szól, tehát egy bizonyos történeti jellege van, s nem énekszöveg. A végéről pedig már szó esett, tehát szívfájdalom nélkül kihagynám.

4. Ez a gond pedig éppen a 2. pont ellenkezőjéről beszél.

Szent Benedek a 6. század elején, a zsoltárokat énekelteti a szerzeteseivel, még pedig úgy, hogy a 150 éneket egy hét alatt kell elmondaniuk. Ebből származik az, hogy ma is egy-egy szent órában 2-3 zsoltárt is egymásután kell elénekelni, függetlenül a tartalmuktól. Amíg a zsolozsma latinul ment, talán nem volt oly zavaró, de ma már ez okvetlenül valamilyen kötelességszerű, gépiesen megoldott feladattá válik.

Azt hiszem, hogy itt is az a megoldás volna a helyes, amit a 2. pontban javaslok, a következő megkötésekkel.

a., Zsoltárok, melyek nem mondanak ellent Jézus tanításának.

b., Zsoltárok, mint a fentiek, de csak az utolsó egy-két sorban ütköznek Jézus tanításával; ezek elhagyásával jól használható énekszövegekké válhatnak, mert nagyon szép gondolatokat tartalmaznak.

c., Vannak énekek, melyek kizárólag a zsidó történelemmel foglalkoznak; ezeket talán elhagynám.

d., Zsoltárok, melyek teljesen ellentmondanak a jézusi tanításnak, ezek a kihagyandók.

Ilyen megkötésekkel kb. 60 zsoltár marad a kezünkben. Ez azt jelenti, hogy minden hétre, plusz az ünnepekre jut egy-egy ótestamentumi ének, amely segít annak a hétnek, ünnepnek a mondanivalóját, fényét kiemelni.

1921. április 3.

NÉMETH LÁSZLÓ

MÁSSÁG (RÉSZLET)

De azzal kezdtem, hogy időnként azt veszem észre, hogy más másságát nem szeretem. Azt hiszem olyankor történik ez, amikor mást várok el a másiktól, mint amit Ő ad. Az első reakcióm, hogy idegen, mert eltér az én elképzelésemtől. Idegen, más - nem szeretem. Ez az érzelmi viszony jelenik meg először. Érzem, átélem, de közben homályosan elkezd egy másik érzés is áramlani bennem. Amikor én vagyok egy ilyen helyzetben, mennyire nem szeretem, hogy mást akarnak tőlem, mint amit én adni tudok, akarok vagy képes vagyok. Ez az érzés - lehet, hogy önzőségből - fontosabbá válik, mint az idegenség. Ha én elvárom velem kapcsolatban, akkor az egyértelmű számomra, hogy a másikkal kapcsolatban ezt ne tegyem. Hamvas a realizálással kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy "realizálni, annyi, mint a más iránt támasztott követelést azzal kezdeni, hogy azt először önmagam váltom be". Ez az alapállás, ami meghatároz. Megint a magam szeretetének körébe érkeztem. Az előbb azt mondtam, lehet önzőségből fordulok a második érzés felé inkább. Észrevétlenül a másik azonosítását használtam saját jelenségem leírására. Önzőség csak a másik vonatkozásában és a másik szempontjából megfogalmazva érvényes nézőpont. Saját szempontomból soha nem minősülhet semmi önzőségnek. Ez nem kóros befelé fordulás, hanem önmagam kiterjesztése. Abban a pillanatban,

amikor a másokra is érvényes mindaz, ami önmagamra, akkor a másik részemmé válik, azonosságunk belőlem fakad - és nem tőle függ. Ezzel helyzetbeállító szerepem lesz, nem a másiktól függő, helyzetet elfogadó. Beállító szerepem abban lesz, hogy a magam számára megköveteltem, a másik számára biztosítom, és abban a pillanatban az a tisztelet lép a szituáció érvényességébe, hogy a másik megérzi, megéli az elismert egyéniségét, teljességét, egyediségét. Ezzel az alaplépéssel lemondok a kapcsolat rejtett küzdelméről - a másik meghatározásáról. Nem meghatározok, nem elvárok, hanem befogadok. A nyitottság, az odafordulás, az Ő meglátása, meghallása adja azt az alaphelyzetet, hogy megélhető a kiterjesztett énrel való közösség.

BULÁNYI GYÖRGY

„AKIK AZ ÜLDÖZÉSBŐL JÖTTEK”

Az első kisközösségi per, a később rólam elnevezett Bulányi-per során tartóztattak le, 1952 augusztusában. Ekkor a hivatalos egyházat a már ismert módszerekkel — „megfegyvelte” a hatalom: 1948 végén Mindszenty bíborost letartóztatták, 1950 nyarán a szerzeteseket elhurcolták, majd ugyanennek az évnek az őszén létrejött az első „megegyezés” a magyar kormány és a püspöki kar között. 1951 tavaszán a megegyezési tárgyalásokat vezető Grósz Józsefről is kiderítették, hogy hazaáruló. Az AVH-sok beköltöztek a püspöki aulákba, átvették az egyházmegyéek pecsétjeit, minden küldeményt ők bontottak föl, levél a püspökségről csak az általuk rátett pecséttel mehetett ki. A hivatalos egyháznak gyakorlatilag semmiféle mozgástere nem maradt. Bármit akart cselekedni, csak AVH-s engedéllyel tehetne, vagy amit tett, kénytelen volt ÁVH-s parancsra tenni.

A kisközösségek — a hihetetlen mértékű, az egész társadalmat átható félelmi állapotban — úgy éltek, ahogyan élhettek. A korra, a gyanúsítgatásokra és a fölszított bizalmatlanságra jellemző, hogy 1951 végén valaki azt mondta rólam a győri aulában: Bulányi biztosan ÁVH-s megbízott, valószínűleg beépítették, különben volna annyi esze, hogy tudná, ebben a helyzetben mindent abba kell hagyni.

A mi letartóztatásunkkal elkezdődött a kisközösségek üldözése, mely két évtizedig tartott. 1970-ben a regnumi atyák pere volt az utolsó a sorban.

1951. november 30-ig kellett az egyházmegyéeknek végrehajtaniuk azt a rendelkezést, mely szerint azokat az egyházmegyei szolgálatba átvett szerzeteseket, akiket az állam nem fogadott el, menesztetni kellett. így

engem is kiköltöztettek abból az egyházi épületből, melyben az ideig laktam.

Formailag debreceni egyetemi lelkészi státuszba kerültem. Azért formailag, mivel egyetemi lelkészi státusomat is csak kisközösségi, az állam szempontjából illegális formában tudtam betölteni. 1948 decemberében az egyik reggeli hittanórára benyomult háromszáz népi kollégista, és felszólítottak, hagyjam el a nép egyetemét, mivel reakciós vagyok. Az előző héten fölkeresett egy diákküldöttség, azt kívánták, hogy ítéljem el Mindszentyt reakciós politikája miatt. Mondottam nekik, el nem ítélem, de az tény, hogy én más nemzedékhez tartozom, mint a bíboros, s nem feltétlenül nézem úgy a világot, mint ő. Például nem vagyok legitimista. A bíboros és az én nézeteim közötti különbségeket szívesen elmondom abban az esetben, amennyiben ők is elmondják a sajtóban, hogy miben nem értenek egyet Rákosi Mátyással.

Felszólítottak tehát az egyetem elhagyására. Dicséretükre legyen mondva, megvárták, míg befejezem az előadásomat. Éppen Isten bizonyításáról folyt a szó ama téli hajnalon, hiszen a hittanórák ideje reggel negyed nyolc volt.

Ilyen előzmények után 1952. augusztus 28-án tartóztattak le. Éppen annak a napnak a reggelén érkeztem haza. A nyári hónapokban az országot jártam, lelkigyakorlatokat tartottam.

Éjfél tájban hatoltak be az ÁVH-sok. Mélyen aludtam, ezért szállásadó gazdáim, egy idős házaspár nyitott nekik ajtót. A szobában fölkapcsolták a villanyt, az ágyamhoz léptek, elkapták a két csuklómát, megkérdezték, van-e nálam fegyver. Nincs — válaszoltam. Öltözködjön fel, parancsoltak rám. Az órát, a breviáriumomat magammal vihettem. Gyors öltözködés után kétoldról belém karoltak, kivezettek a házból, s beültettek egy Pobjeda hátsó ülésére. Két markos letartóztatólegény vett közre, hatalmas vállukat rászorították az én vállamra. Elindultunk a Dobozybérháztól a Kossuth utcai rendőrségre. Ott bekerültem a fogdába. Nem tudtam, megbilincselve hogyan szokás tartani a kezét, ezért fölemeltem, mire az őr kedvesen figyelmeztetett, hogy nyugodtan leereszthetem.

Egy-két órát feküdhettem a priccsen. Ezalatt mindent összeszedtek a lakásomon, amit csak találtak. Később se kaptam vissza egyetlen holmimat sem, nemzeti ajándékként mindent odaadtak egy debreceni AVH-snak: könyveimet, fényképezőgépet, írógépet, sőt alsónadrágjaimat is. A szállásadó idős házaspárt is kiköltöztették a lakásból.

Amikor végeztek a házkutatással, visszaültettek a Pobjedába, és elindultunk. A Kossuth utcából a Piac utcába, tovább a Széchenyi utcába, mely beletorkollott a Budapest—Záhony országúiba. Feszülten figyeltem, balra fordulunk-e Budapest felé, vagy jobbra, s akkor a

Szovjetunióba visznek. Nagy megkönnyebbülésemre balra fordultunk. Amikor Szolnokra értünk, már világosodott. Megkérdeztem, breviáriumozhatok-e. Nagy kegyesen megengedték. A Pobjedában, két mackós váltóval a vállamon, megbilincselve mondtam a 29-i matutinumot. Keresztelő Szent János napja volt. Valamikor hajnalban értünk a fővárosba. Kispestnél behúzták az autó ablakán a függönyöket, ne lássam, merre visznek. Amikor megálltunk, egy épület udvarán találtam magam. A falhoz állítottak. Szabály szerint a homlokot a falhoz kellett érinteni. Rogyadozva állhattam, mert odalépett egy őr és megkérdezte, nem óhajtok-e reggelizni.

Nem óhajtottam. A fogságba esett állat sem képes eleinte enni, nekem is csak negyvennyolc óra elteltével ment le valami a torkomon.

Így álldogáltam, mígnem elkapták bal vállam fölött a ruhát, s tuszkolni kezdtek. Bevitték egy irodahelyiségbe, ahol rengeteg ÁVH-s tartózkodott. Meleg volt, a szolgálati övük ledobva. Felszólítottak, hogy vetközzem le. Na, gondoltam, most következik a kínzás.

Tévedtem, anyaszült meztelenül alaposan megvizsgáltak, nem dugtam-e valamit el. A nadrágról levágták a szorítókat, elvették a nadrágszíjat, a cipőfűzőt, sarokvasat, majd kincstári alsót és inget adtak. Erre vehettem a saját felsőruhámát. A nadrágot kézzel kellett tartanom, különben leesett volna. Közben megkérdezték, hogy én vagyok-e én. Sikerült azonosítaniuk! Ismét elkapták a bal vállam fölött a ruhát, kivitték a helyiségből, és beraktak egy szekrénybe. A szekrény negyven centiméterszer negyven centiméter alapterületű lehetett. Onnan hamarosan kikaptak, megint tovább lökdöstek. Bevitték egy fürdőhelyiségbe. Vetközzön le, álljon a csap alá, nyissa meg a vizet, szappanozzon, mossa le, törölközzön meg — két-három másodperc telhetett el a vezényszavak között.

Magánzárkába kerültem. Egyedül voltam. Mérhetetlen megkönnyebbülés vett rajtam erőt: most már nem felelek semmiért. 1952-ben szinte már elviselhetetlen volt odakinn a ránk nehezedő nyomás. A kisközösségek legnagyobb hősei is ingadoztak: meg vagyunk örülve, akkor, amikor minden éjszaka egy sor ember tűnik el az országban, mi ahelyett, hogy meghúznánk magunkat, folytatjuk Krisztus tanításának hirdetését a vallásüldözés idején?

Számomra nyilvánvaló volt, hogy az elkezdett munkát nem hagyhatom abba, csak az jelentett igen súlyos lelki terhet: felelős vagyok a többiekért. 1952 nyarán ettől már olyan állapotba kerültem, hogy szomatikus megbetegedés tünetei jelentkeztek rajtam. Ezért könnyebbültem meg, amikor bezárult mögöttem a zárka ajtaja: most már senkit nem kell további helytállásra

biztatnom, miközben tudom, mekkora veszélyt jelent ez rájuk nézve.

„Vigyázzállásban” ücsörögtem a Fő utcában. A fej fölemelve; ha az ör benéz, ne a haját, hanem az arcot lássa. Ha pedig fel akartam állni, az őrtől külön engedélyt kellett kémem. Sétáltam a százyolcvan centiméter széles zárkában, a két priccs elvette a terület jó részét. Az ágyak között harminc centis, a priccsok előtt egy méteres szabad tér maradt.

Hamarosan betettek mellém valakit, aki elmondta, nemsokára szabadul, akarok-e valakinek üzeni valamit. Elutasítottam az ajánlatát. Akkor még nem tudtam, hogy az illető hazudik, beépített ember, akinek az a dolga, hogy valamit kiszedjen belőlem. Az ösztönöm segített. Egyébként is: mit üzenjek, s kinek?

Elkezdődtek a kihallgatások. Ugyanahhoz az őrnagyhoz kerültem, aki a letartóztatást vezette. Pesti értelmiségi zsidó fiú volt. Az ő feladata az volt, hogy lélektanilag összetörjön. Nagyon könnyű az ilyesmit elérni. A technika a következő: föltesz egy kérdést, amire elkezdek válaszolni, de mielőtt a mondatot befejezhetném, jön a következő kérdés.

Közben ilyen megállapításokat tesznek: na, Bulányi, maga egy szemét alak! Előre fölmenti magát az alól, hogy helyt kelljen állnia.

Pillanatok alatt képtelen helyzetet teremtettek. Megállapították, hogy a velük szemben álló vádlott erkölcsi nulla. Ennek hatására nem cinizmus született, hanem a teljes elveszettség érzése. Az egyetlen kincs, amit ilyen állapotban az ember még birtokolhat, az önérzete. Ragyogóan megtalálták azokat a pontokat, melyek hatására erősödött a kételkedés: valóban jól cselekedtem-e?

Rövid szünetekkel három alkalommal vittek kihallgatásra. A harmadik után már annyira össze voltam törve, hogy elhatároztam, a negyedik kihallgatáson úgy fogok viselkedni, hogy ne bántsanak tovább. Nem fizikailag bántalmaztak, kizárólag lélektani eszközökkel kínoztak.

Vittek negyedszer is — legnagyobb meglepetésemre egészen másvalaki elé kerültem. A nagyjából korombeli őrnagy tiszteletteljes hangon beszélt velem. Szabadkozott: mégsem mondhatja, hogy Bulányi atya, helyette mesternek fog szólítani. Az inasok is így csinálták annak idején, tette hozzá.

Hatvan napon át, a vasárnapok kivételével napi tíz órában hallgatott ki engem ez az őrnagy. A kora reggeli órákban kezdődött, délidében visszavittek a zárkába, a csajkából megettem az addigra már kihűlt ebédet. Kihallgatom úgy rendelkezett, hagyjanak egy óra hosszát feküdni, hogy délután használható legyek. Akkor ismét hivatott, s éjfélig folytatódott a kihallgatás. Gondolom, közben referált és instrukciókat kapott a főnökeiktől. Az őrnagy munkaideje minden nap reggeltől késő éjszakáig tartott.

Tanulmányozta a kisközösségek életét. Két hónap után aláírták velem a mintegy tizenöt-húsz oldalnyi

jegyzőkönyvet. Némileg rossz lelkiismerettel tettem meg, mert nem az általam használt kifejezések szerepeltek benne. Én csoportösszejöveleteket említettem, ők illegális államellenes találkozót írtak. Nem ezt mondtam, közöltem vele, mire megnyugtatót: nem számít, a bíróság előtt majd mindent elmondhat.

Egy szép napon átszállítottak a Markó utcába. Ez volt az „ökör-úr” szállítás. Nem rendelkeztek elegendő fülkés „rabó”-val, ezért leponyvázott teherautón vittek. Hogy ne lássuk egymást, piszkos rongyot húztak a fejünkre, azt motoros szemüveggel szorították le. Így kellett fölmásznunk a kocsira. Az ember mindig mellé lépett, mire az ör röhögve mondta: ökör-úr, ne oda tegye a lábát... Nem volt szabad szólni, így azt sem tudtam, ki ül mellettem.

Az előzmények után a Markó utca... A Fő utcában csak nappal és éjszaka nem lehetett aludni, máskor mindig. Éjszaka részint a túlzásfóltság miatt, a hetven centis priccsen két embernek kellett meghúznia magát. Fűtés nem nagyon volt, de le kellett vetkőzni. Egy vékony pokrócot kaptunk. Részint tehát a helyszűke, a hideg, illetve a „vigyázzállás” miatt nem lehetett pihenni.

A „vigyázzállás” azt jelentette, hogy hanyatt, kezünket a fejünk mellett hátra téve kellett aludnunk. Ha ilyen helyzetben az ember mégis képes volt álomba merülni, óhatatlanul változtatott a testhelyzetén. Ha viszont fordult, az ör már nem lehetett biztos afelől, nem harapja-e el közben az ereit. Ilyenkor az egyszerűség okán a csizmájával hatalmasat rúgott a bádoggal borított ajtóba. Ettől a szomszédos zárkában is fölébredtek. Valaki mindig elfordult, az ör tehát egész éjszaka rugdosta a bádogajtót.

Ezzel szemben a Markó utcában szalmazsákon aludtam, nem fáztam, és még a fejemet is eldughattam a pokróc alá. Mindenféle zsvány megfordult ott. Javarészt olyan köztörvényesekkel találkoztam, akik az őszi-téli hónapokra húzódtak oda be. Dolgozni azonban nem akartak. Ezért a Markó utcában nekem is éhezni kellett. Az ételadag sok volt az éhenhaláshoz, de kevés a jóllakáshoz. Így tudták a zsványokat rászorítani a munkára.

A Markó utcában a cellatársak azonnal azt kérdezték tőlem: megnézted-e, mi van kiírva a kapura? A kérdés értelmetlen, hiszen rabóban szállítják az embert. Zavarodottan azt feleltem: nem. Pedig érdemes lett volna! Miért, mi van fölírva? Hogy itt szép lehetsz, de okos nem.

Egy-két hét elteltével került sor az ügyészségi kihallgatásra. Az ügyész nő megállapította: hosszú az addig készült jegyzőkönyv, majd ő készít belőle egy rövidebbet. Ez a hölgy is, korábbi kihallgatómhoz hasonlóan, zsidó volt. Jézusi elkötelezettségű ember vagyok, a zsidó nemzetet — komoly okok alapján — valamennyi nemzet közül a legmagasabbra helyezem. Viszont nem vagyok hajlandó részt venni a mindenkor kívánt hazudozásokban és elhallgatásokban. A zsidóságnak, mely joggal emlegeti legnagyobb sérelmei

között Auschwitzot, tudomásul kell vennie azt a tényt, hogy a háború után Magyarországon a fasizmus sztálini formájának megvalósításához számarányát meghaladó mértékben járult hozzá. Ez a történelmi igazság. Nemesak azt kell elmondani, hogy milyen krisztustalanok voltunk, amikor mi keresztények és papok nem ültünk le karínggel és stórával a vasúti sínekre, hogy megakadályozzuk a zsidók elszállítását — de azt is el kell mondani, hogy a hazatérő zsidók teljes mértékben beleálltak a Sztálin és Rákosi Mátyás karmesteri pálcája irányította társadalom-, nemzet- és embertiprásba. Nem igaz, hogy antiszemita és fasiszta az, aki megállapítja a történelmi tényeket.

Nagyon aranyos teremtés volt az ügyész. Kifejezte csodálkozását, hogy egy fiatalember miért lelkesedik olyan régi dolgok iránt, mint Jézus és az első keresztény századok.

Lassan sor került a tárgyalásra. Tizenketten szerepeltünk a kisközösségből, s ha jól emlékszem két órán belül véget ért valamennyiünk tárgyalása. Ez alatt kikérdezték az adatainkat, a bűnösségünkre vonatkozó összefoglaló és részletes kérdések, az ügyészi vádbeszéd, az ügyvédek védőbeszéde, a vádlottak utolsó szó jogán előadott szavai is elhangzottak; a bíróság visszavonulása és az ítélethirdetés — mindegyik elegendőnek bizonyult két óra. Papok és apácák szerepeltünk a perben, kijelölt ügyvédünk volt, aki valamennyi „védencéről” kapott néhány soros információt.

Az ügyész elmondta, hogy Mindszentyvel együtt a Habsburgokat vissza akartam hozni a magyar trónra. Erre majdnem elnevettem magam. Tizenkét éves koromban apámtól három csárdás pofont kaptam szabad királyválasztó nézeteim miatt. Az ügyvéd mentő körülményként klerikális neveltetésemet említette.

Nagyon szép beszédet óhajtottam mondani az utolsó szó jogán, de Jónás bíró a második mondat után leintett: hagyjam abba! (Jónás 1956. november másodikán vagy harmadikán öngyilkos lett, félelmében nem tudta kivárni november negyedikét.)

A vád a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése volt. Ezért akár kötelet lehetett kapni. Az ügyész a legszigorúbb büntetést kérte a számomra, de papot és szociáldemokratát a kommunisták lehetőleg nem akasztottak. Ha nagyon az útjukban állt valaki, agyonverték. A vádlottak közül a két apáca: Vadas Éva és Jósvai Hedvig szociális missziós nővér tíz-tíz esztendő, a piarista Juhász Miklós tizennégy évet kapott. Külön perben ítélték el Török Jenőt, szintén tizennégy évre, Zsigmond Ernőt és Lakos Bandit, aki a szegedi ifjúsággal foglalkozott, tíz évre, Ikvay Laci a munkásifjúsággal való törődésért ugyancsak tíz évet kapott; Boros Pistát és egy kapucinus atyát, akinek a nevére már nem emlékszem (ő később, 1956-ban külföldre távozott), hét-hét évre

ítélték. Jómagam életfogytiglani kaptam. Nagyon meg voltam illetődve, nem gondoltam, hogy úgy fölértékelnek, mint a bíboros urat. Reménykedtem, hogy szerény tizenöt esztendővel megúszom. De az ügyész kötél általi halált kért!

Amikor meghallottam az ítéletet, szédülés fogott el, de ez csak rövid ideig tartott. December kilencedikét írtunk. A „népellenes elemeket” az AVH ítélet után visszakérte. Január 21-én ávós börtönbe kerültem, Kőbányára, a kiszfogházba.

Cifra világ uralkodott ott. A könyv nélküli magánzárka ideje következett, melyről nem lehetett tudni, meddig tart. Volt, aki éveket húzott le így, én hat hét múlva kerültem ki belőle. Március elején átvittek a bal csillagba, Juhász Miklóssal, Lakos Endrével és Berta Lali bácsival, tábori főesperessel, aki az apánk lehetett volna.

Ebben az időben séta nem volt, szabad levegőt hetente egyszer szívhattunk, amikor fürödni mentünk. Lehajtott fejjel kellett haladnunk a börtönudvaron. Aki fölemelte a fejét, abba belerúgtak.

Néhány hónap múlva munkára vittek bennünket. A vasalóüzembe kerültem. Beszélgetni nem volt szabad. Aki vétett a szabály ellen, megbüntették. Vétettem, vasba húzást kaptam érte. Ez nagyon elmés találmány. Szombat délután, a munkaidő leteltével kezdődött a büntetés. Levittek a csillag földszintjére, törökülésben a jobb csuklót láncsal behúzták a bal bokához, a bal csuklót az átellenes bokához, a láncot meghúzták, és csavarral rögzítették. Volt, aki két órát, mások négy-hat órát töltöttek ebben az állapotban. Legtöbbször elájultak. Olyankor közbelépett az orvos, utasítást adott, hogy öntsék le a rabot egy vödör vízzel.

Júniusában kaptam ezt a büntetést. Éppen azon a szombat délutánon görnyedtem ily módon összetörve, amikor Nagy Imre elmondta nevezetes Rákosi-ellenes beszédét. A falakon túl a temető kocsmárosa úgy állította a hangszórót, hogy a csillag bizonyos részein hallani lehetett. A beszédet követő héten a láncokat ünnepélyesen elszállították. Ekkor lett a haláltáborból szigorú szocialista börtön. Korábban haláltábor volt, hiszen a jelszó így hangzott: itt fogsz elrohadni, hiába telt le a büntetésed, akkor se engedünk szabadon, legföljebb áttesszünk egy másik műintézetbe. A haláltáborban természetesen a levél, csomag, látogatás ismeretlen volt.

A Nagy Imre-kormány idején valamelyest normalizálódott a helyzet. Zárkarendezés kezdődött. Mindenki máshová került. Egyszer csak azt vettük észre, hogy az egyik szárnyban együtt van valamennyi nyilas, háborús bűnös, csendőr, pap, rajkosok. Ezek alkották az X-eseket, a legveszélyesebb „bűnözőket”. Az egyik nyilas erre azt mondta: abból, ha mi így együtt vagyunk, semmi jó nem remélhető.

Az összes többi részlegben kiosztották a levelezőlapot, a csomagkérő, látogatást engedélyező cédulát — mi ebből kimaradtunk. Azért ránk is szabadabb idők jöttek. Naponta egymásba fogódzva sétálhattunk, ki-ki azzal beszélgethetett a séta alatt, akivel akart. Ennek a „bűnös lazaságnak” meglett a következménye. Összeszövetkeztünk arra, hogy éhségstrájkba kezdünk. Mi is jogerősen elítélt rabok vagyunk, jár a csomag, a beszélő, a levél.

Januárjában egy napon tizenöt-húszán nem vettük át a reggelit. Az ilyesmi mindig nagy ijedelmet jelentett a szovjet börtönvilágon belül, talán éppen azért, mivel megmutatta a fogvatartóknak, hogy még van akarata a rabnak. Rájuk nézve az önálló akarattal bíró, gondolkodó személy volt a legveszélyesebb: kínozni, agyonverni bárkit lehet — de ha éhségstrájkba kezd, akkor nagy baj van. Megtörésünk lelki masszázzsal kezdődött: ne tegye tönkre magát, még élnie kell!

Ennek hatására ebédidőre öten maradtunk. Elkülönítettek bennünket. Az ötödik napon már csak hárman folytattuk. Két „jugós” fiú tartott ki még. A jugósok is az X-esek közé tartoztak, hiszen kémek voltak. Amikor Tito átdobott egy kémet Magyarországra, áteresztett száz sorköteles kiskatonát is: keresgélje a magyar AVH-testvérvállalat, melyikük a kém. Ezeket a fiúkat minden további nélkül börtönbe zárták, futószalagon kapták az életfogytot, tizenöt esztendő.

Az ötödik napon együtt voltunk hárman a cellában. Akkor átszállítottak bennünket a kisleányokba, a börtönkórház épületébe, mert úgy gondolták, tovább nem kockáztathatják az egészségünket. Következett a mesterséges táplálás. A két jugó srác megijedt ettől, s inkább hajlandók voltak enni. Így egyedül — mint később rabtársaim mondták — börtöncsászárként továbbra is kitartottam.

A mesterséges táplálás a következő módon folyt: hosszú ujjú köpenybe bújtattak. Az ujjak végén nem volt nyílás, hanem madzag, s ezek segítségével kezemet a testemhez szorították. Tehát kényszerzubbonyba kötöztek. Leültettek egy fogorvosi székhez hasonló alkalmasra, hátrahajtották a fejemet, befogták az orromat, mire kinyitottam a számat. Erre a két fogsor közé egy kis nikkelezett szerkezetet helyeztek, mellyel szétfeszítették az állkapcsomat. Körülbelül egy centiméter átmérőjű gumicsövet nyomtak le a torkomon, a végén pedig tölcserbe töltötték az elkészített finom ételt.

A kórházban magánzárkát kaptam, sodronyos ágygal, lószőrmatraccal, ahol kipihenhettem az élet fáradalmait. Akkoriban Mindszenty primás is azon a részlegen tartózkodott, természetesen semmi esélyem nem volt, hogy találkozom vele, vagy csak láthassam.

Feküdtem az ágyon, egyszerre belibbent fehér köpenyben egy AVH-s hölgy. Az adataimat kérdezte. Mondom, 1919-ben születtem. Erre megszólal: ő is. Ez a megnyilatkozás az emberségnek olyan foka volt ott,

mellyel nem találkoztam addig. A megjegyzése azt jelentette, hogy emberszámba vesz. Amikor megmondtam a foglalkozásomat, a hölgy így szólt: az ő bátyja ferences pap. Óhaj-tok-e valamilyen gyógyszert, vitamint? Nem, ingattam a fejem, egy kerek fehérre vágyódom leginkább.

Megértette, hogy az ostyára gondoltam. Van lelki áldozás is, mondta nekem. Igen, hosszú ideje gyakorolgom.

Naponta folyt a mesterséges táplálás. Február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján tizenegy évvel az első misémet követő napon belépett a hölgy, még egyszer körülnézett a folyosón, tiszta-e a levegő, majd odajött az ágyamhoz, letérdelt, a keblébe nyúlt, kivette az Oltáriszentséget a következő szavakkal: a bátyám ma reggel önért misézett, azonnal vegye magához, mert ha így találunk, engem falhoz állítanak.

Ehségstrájkot kezdtem azért, hogy csomagot, levelet kaphassak. Ehelyett Oltáriszentséget kaptam. Ennek a pillanatnak a felemelő érzése költővé tett. A hozsanna különböző melódiáira verseket szerzettem.

Többé nem találkoztam a hölgygel, hiába kerestem. Ki lehetett vajon?

Az éhségstrájkot akkor hagytam abba, amikor az orromon keresztül akartak táplálékot juttatni a szervezetembe. Ezt már nem, mondtam, mivel nem tudtam, hogy az képtelenség.

Fölkerestek a minisztériumból is. Igyekeztek a telkemre beszélni, hogy hagyjam abba. Az egyik belügyes így szólt: azért nem tudunk magával mit kezdeni, mert pap; a haláltól nem fél, a többi módszert pedig már megpróbáltuk.

Időnként „előadók” jelentek meg nálam az ország különböző területeiről. Az előadók olyan urak, akik előkészítik a magyar állampolgárok börtönbe jutását. Ebből tudtam, hogy a kisközösségek tovább élnek. Az egyik előadó mondta is: a vetés kizöldült. Ilyen örömeim értek odabenn.

1955. december 24-én a nevemet kiáltották: minden holmijával a trepnire! Mi lehet ez? A cellatársakkal már készültünk a Szentestére.

Beraktak egy rabóba, irány a Fő utca. Magánzárkába kerültem. Két hét telt el anélkül, hogy hozzám szóltak volna. Később értettem meg az eseményeket.

1956-ban végigsöpört a második kisközösségi letartóztatási hullám. Akkor már nem tizenkét, hanem hatvan embert állítottak bíróság elé. Mivel a kint lévők működését az én filiációimként tartották számon, az előadók újra és újra kihallgattak. Négy hónapot töltöttem ezért a Fő utcában. Éltem az elítélt rab jogaival. Tiltakoztam a vigyázzban való alvás ellen, mondtam, a Gyűjtőben diétás kosztat kaptam; ami persze ugyanolyan rossz volt, mint a nem diétás. A Fő utcában azonban a diétás koszt a csirkét jelentette. Életemben összesen nem ettem annyi csirkét, mint akkor. Magyar és idegen nyelvű könyvekhez jutattam.

Irodalmi műveltségemet ebben az időben jelentősen sikerült gyarapítanom.

Négy hónap elteltével „hazavitték” a Gyűjtőbe. Ötvenhat nyarán már érkeztek a hírek a kinti politikai eseményekről. Annyira hihetetlennek tűntek, hogy kételkedtünk a valóságukban. Éppen akkor szabadult az egyik rabtársunk, a belvárosi plébános. Azt hitte, a plébániáját is visszaveheti. Prédikált a templomban, mire gyorsan visszahozták. Ő mondta, olyan erős a támadás Rákosi ellen, hogy egy hónapon belül meg kell buknia.

Október elején átszállítottak Vácra. A gombüzembe kerültem. 23-án délutáni műszakos voltam. Beszélni nem volt szabad, de anyagátadás közben lehetett néhány szót váltani. Az egyik rabtárs odaszólt: balhé van Pesten! Honnan tudod? — Az ő mondta.

Este tízkor befejeztük a műszakot, fölmentünk aludni a teréziánium részbe. Mária Terézia a váci piarista atyáknak csodálatos palotát létesített: a nemesi ifjak konviktusát. Hatalmas barokk termekben voltak a hálószobáink. Világosodott, mégsem költöttek bennünket. Órája nem lehet a rabnak. Később azt a furcsaságot láttuk, hogy a házimunkás davajgitáros örökkel a háta mögött adja be a reggelit. Ez meg mi? A folyosón nem szokott fegyveres őr tartózkodni.

Még jobban elcsodálkoztunk, amikor délelőtt nem vitték sétára bennünket. Ebédre pedig a megszokott adagon felül mindenki kapott egy nagy darab linczertésztát. Sőt, igényelhetünk fél csomag cigarettát. Ilyen ünnepe nem volt még a raboknak a magyar népi demokrácia fönnállása óta!

Huszonötödikén már nem maradt el a séta. Dolgozni azonban nem jártunk. Hírek szivárogtak be arról, mi folyik Pesten. Így érkezett el huszonhetedike reggel. A teréziánium átellenben húzódik a jóval később épült magánzárka- szárnyal. Annak a tűzfala néz az országúira, befelé a teiéziánium-szárny felé pedig az ablakok. Láttuk, hogy az ottani rabok az ablakokba kapaszkodva röhögnek, s az őr nem zavarja el őket. Mutogattak, hogy nézzünk mi is lefelé. Erre mi is fölkapaszkodtunk. Odalenn, a szűk belső udvaron ácsorogtak az örök, bámultak fölfelé, vigyorogtak és hiányzott a sapkájukról a vörös csillag; mellükre kokárdát tűztek.

A magánzárkából valaki rázendített a Himnuszra. Mi is átvettük, csatlakoztunk. Következett a Szózat, a Papváry Elemémé-féle Hiszekegy, utána a Boldogasszony anyánk... majd a kiáltások: haza akarunk menni, le a kommunistákkal! A cellákban a háromlábú székeket egymás után vágják bele a rabok az ablakokba, ajtóba. A házimunkások ijedten jártak körül: hagyjátok abba, mindjárt jön az őr, kinyitja a zárakat; de nem találják a kulcsot. Ha nincs kulcs, baltával verik le a zárat, hazamehettek, csak hagyjátok abba.

Ez nem hatott meg senkit, tovább folyt a székekkel az ajtók döngetése. Végül nyíltak a cellák, a tömeg kitódult a folyosóra. Az egyik őr félelmében elájult. A folyosó végén azonban vasrács tartóztatott fel bennünket. Annak a másik oldalán négy géppisztolyos kíséretében megjelent a börtönparancsnok. Közölte, két órán belül szabadulunk Mindenki megkapja a ruháját, pénzét. Parlamentereket kért, akikkel tárgyalhat. A mieink közölték a parancsnokkal, azonnal meg kell nyitni a börtönt, s a géppisztolyosok pedig tünjenek el, mielőtt nem történik nagyobb baj.

Öt perc múlva nyíltak az ajtók. Volt, aki a pénzét akarta fölvenni, mások — mint én is — azonnal elhagyták a börtönépületet. Éppen kiléptem, amikor gépfegyverropogást hallottam. Az őr megnyugtató, csak a váci nemzetőrség indult el a kiszabadításunkra. A hatemeletes börtönkórház tetején a főorvos géppuskafésket állított föl, ő lövöldözött rájuk. Vácott egyedül a börtönorvos védte a „demokráciát”.

Ma is előttem az akkori kép: kinn az utcán a közeli faluból való őr fölszáll a kerékpárjára, hatalmasat hajít a sapkájával: ennek a műszaknak is vége!

A váci zárkában velem volt egy szabolcsi görög katolikus pap tizennyolc éves fia. Oltalmam alá vettem, nehogy a hirtelen jött szabadság mámorában valami bolondságot kövessen el. Együtt bandukoltunk a kisváros utcáin rabruhánkban, a szumánban. Amikor megláttak, az egyik házba behívtak bennünket. Civil ruhát kaptunk, mert ha sokáig szumánban járkálunk, azonnal felismerik, hogy rabok vagyunk, és újra elfognak. A háziak mosdóvizet készítettek, sok tojásból rántottét sütöttek, teát főztek. Nagy újdonság volt az ilyen étel annyi esztendő után.

Civillé átalakulva, teli gyomorral bementünk a városba. Az előjáráságon szereztünk egy igazolást, hogy a váci fegyházból szabadultunk. Miután mindenki kiörvendette magát, délután szétszéledtünk. Október végén korán sötétedett, s még az este beállta előtt el akartuk érni Budapestet. Útközben fölvevett bennünket egy teherautó, mellyel eljutottunk Dunakesziig. Budapest felől lövöldözést hallottunk, ezért a tehergépkocsi vezetője nem mert továbbhajtani.

Itt is befogadtak bennünket az egyik házba. A házigazdáék a földön aludtak, ágyukat átadták nekünk, pedig mindketten fiatalok voltunk. Másnap reggel, huszonnyolcadikén elváltam a fiútól, s toronyiránt megcéloztam Mátyásföldet. Hazatértem szüléimhez.

Hirtelen jött a nagy öröm, alig tudtunk betelni vele. Később bementem a rendházba, ott is eufórikus hangulat uralkodott. Találkoztam Frida névvel, akivel 1952 előtt együtt dolgoztam. Akkor, ötvenhatban ismét megjövendölte: atya, az egyházat mindig a nyárspolgár katolikusok viszik előbbre, akiket ön annyira bánt. Nem hittem el neki; ma már igen.

Gyönyörű mondatok fogalmazódtak a felfokozott hangulatban: Mindszenty hercegprímás és a maga neve zászló — mondta Frida néni. Sík Sándor pedig így szól hozzám: most majd szerzünk neked valami nagyon szép beosztást. Fölkerestek az 1952 előtti kisközösségek budapesti tagjai — egyszóval a nagy nemzeti lelkesültségből én is bőven kivettem a részemet.

November 4-én délelőtt — mindenféle erőszak elvetése ellenére — úgy éreztem, nekem is fegyvert kell ragadnom. Bejutottam az Egyetem térre, a jogi kar épületébe, ahol fegyveres egyetemi ifjak tartózkodtak. Reverendában voltam, följajánlottam szolgálataimat. Annak idején tartalékos tábori lelkészi kiképzésben részesültem. Nincs más szolgálatra mód, mondták, mint hogy megragadok egy davajgítárt és kimegyek az utcára harcolni. A nagy nemzeti elkeseredés ellenére is mozgott bennem a keresztény tudat. Én, a Szeretet, az Isten című kis könyvecskének az írója mégsem foghatok embertársaimra puskát. Közben az oroszok előrenyomultak, és egy kispap segítségével a pincerendszeren át a jogi kar épületéből az Egyetemi templom kriptájába menekültem, majd onnan föl, s a templomon keresztül hagytam el a v eszélyes környéket. Az oroszok gondolkodás nélkül lőttek, ahol a legkisebb ellenállással találkoztak.

November 4-e után majdnem az egész magyar társadalom nemzeti önáltatásban élt. Emlékszem Balanyi Gyuri bácsira, áld Világpolitika címmel írt könyvet valamikor a húszas években. A rendházban arról igyekezett meggyőzni bennünket, hogy nem lehet egy nagyhatalom érdeke az, hogy Magyarországon visszaállítsa a korábbi állapotokat.

A magyar Törnek Vince volt akkoriban a piarista generális. Külföldre irányította a kereten kívül lévő piaristákat, de Lénárd Ödönnek, Török Jenőnek, Juhász Miklósnak és nekem, akik kisközösségekben dolgoztunk, engedélyezte, hogy ha akarunk, maradhatunk. Török Jenő menni szeretett volna. Biztatott, tartsak vele. Fölkereste Sík Sándort, a provinciálisunkat, s kérte őt, parancsoljon rám, hogy hagyjam el az országot. Sík Sándor így felelt: hogy képzeled? Parancsoljak rá, amikor a határon átjutni, ha lehetséges is, életveszélyes vállalkozás?!

Az orosz megszállásig a rendházban éltem, de azt követően, a helyzet „stabilizálódásával” párhuzamosan, egyre kevésbé lettem szívesen látott személy. A rendtársamat, áld befogadott, amikor a Kádár-rendszer kezdte összegyűjteni azokat, akiknek valamilyen szerepük volt az október 23-a és november 4-e közötti időszakban, gyakran beidéztek a rendőrségre. Elsőként az én befogadásom szerepelt a bűnlistáján. Ezért lassan elmaradtam a rendházból.

Egykori börtöntársam mellett lettem káplán. Szereztem egy albérletet, s mivel kápláni tennivaló nemigen akadt, befeküdtem a Széher úti kórházba, a már sürgető sérvoperációra.

Attól a pillanattól, amikor a szovjet tankok restaurálták az 1956-ig tartó korszakot, a nép ellenségének számítottam. Időközben lassan tavaszodott. Köztudomásúvá vált, hogy március 1-jén nagy razziára készülnek a börtönből kiszabadultak összefogására. Azon az éjszakán nem aludtam otthon. Jól tettem, mert kerestek.

Ezzel elkezdődött életemben a bujdosás korszaka, mely egy esztendeig tartott. Előbb-utóbb azonban mindenkit elkapnak, különösen azt, aki nem azért bujdosik, hogy saját bőrét mentse, hanem folytatni akarja a munkáját. Ezzel a hatóságok is tisztában voltak, s mindenhová beépítették a maguk embereit, s így ráakadtak a nyomomra.

1958 tavaszán a Fekete Gabriella és bűntársai elnevezésű per elsőrendű vádlottjával az 59-es villamosnak a Farkasréti temető főbejáratához közel eső megállójába igyekeztem, amikor hirtelen éles hangokat hallottam: Kezeket föl! Álljon a falhoz!

A Fő utcába vittek, s azonnal kihallgattak: na, most mondja el szépen, hol mindenütt járt ez alatt az idő alatt? Számomra erkölcsi kötelesség, hogy ne beszéljek azokról, akik jót tettek velem, közöltem. Igen?! — üvöltött, és kirohant a kihallgató. Na, gondoltam, most jön a „hirig”, a kínzás.

Hamarosan egy idősebb tiszttel tért vissza. Mi folyik itt? — kérdezte. Elmondtam, hogy azt kívánták tőlem, adjam ki azoknak a nevét, akik jót cselekedtek velem. Ennek megtagadása számomra erkölcsi parancs. Az idősebb tiszt bólogatott: jó, jó, akkor vigyék a zárkába! Újabb példáját láttam annak, hogy nem kell túl hamar megijedni.

Talán két nappal később kiszállítottak a Gyűjtőfogházba, ahol azonnal beosztottak a cipésműhelybe. Folytattam korábbi büntetésemet, mintha mi sem történt volna.

Kint lépéseket tettek az érdekeimben. A Legfelsőbb Bíróság elnökének dr. Lee Tibornak az unokahúga kisközösségi tag volt. Dr. Holló, kommunista ügyvéd, aki ötvenhatban a kisközösségi perben védte a vádlottakat, biztatott, hogy a politikai helyzet változni fog, s hamarosan szabadulok. Rövidesen bebizonyosodott azonban, hogy hiú ábránd volt az enyhülésben reménykedni. Kádár ugyanis a maga garnitúrájával teljes restaurációra törekedett.

Demény Pali sokáig volt a zárkatársam. Ilyen helyzetben megmutatkozik, milyen a másik egyénisége. Embertársait szolgálni vagy azokon uralkodni akaró-e. Az első típussal nagyon kellemes együtt lenni, a másodikkal óhatatlanul konfliktushelyzetek alakulnak ki. Palival soha nem kerültem konfliktusba. Tisztelte az embert. Reggel, fölkelés, mosakodás, a szalmazsákok összerakása után a falhoz áhított kis asztalkánál miséztem. Visszaemlékeztem a trienti miseszö- végre, így ezt a szentmisét mondtam. Kekszhez hozzájutottam, mazsolából bort készítettem. A trienti misének valamennyi szertartásos mozdulatát végigcsináltam.

Pali némán nézte, s egyszer azt mondta: olyan szép mozdulataid vannak.

Munkavezető volt a műhelyben. Idősebb papoknak és nem papoknak valahogy elintézte, hogy akkor is spejzolhattak, ha nem tudták teljesíteni a normát. Később, amikor szabadultam, már az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Irodán dolgozott. Az ő nevének kaptam műszaki fordításokat. Vadas Éva pedig később Demény Pali gépíróője lett.

Nem tudom, Demény Pali mit gondolt a szíve mélyén: van-e Isten vagy sincs? Felesége, mozgalmi nevének Csepeli Teri, hívő katolikus volt. Rózsafüzérét rám hagyta. Amikor meghalt, párttemetés járt neki, bár az volt az utolsó kívánsága férjétől és lányától, aki szintén vallásos, Lénárd Ödön lelki gyermeke, hogy egyházi szertartással búcsúztassák. Pali engem kért meg erre. Civilben mentem ki a nagy kommunista temetésre. Elővettem a kis könyvecskémet, mások csak annyit láthattak, hogy van ott egy fekete kabátos ember, aki valamit olvas közben.

A gyűjtőbeli egy-két hónap után Márianosztra következett. A Gyűjtőben mindig tudtuk, mikor folynak a kivégzések. Olyankor később volt a reggeli ébresztő, mivel hajnali öt órára nem tudták befejezni az akasztásokat. Fölhallatszott a hóhér lovasszekeérének igen jellegzetes zörgése. Tudtuk, Bogár most szállítja a hullákat.

Márianosztrán rövid ideig a fordítóirodán dolgoztam. Később be kellett volna venni közénk valakit, aki semmilyen nyelven nem beszélt. Spiclinek szánták. Bebizonyítottam, hogy fordításai használhatatlanok. Végül nem került be, engem viszont kitétek a perzsaszőnyegszövő üzembe. Nagyon megszerettem ezt a munkát. Egy műszak alatt ötezer csomót teljesítettem, s az bent abszolút csúcsnak számított. Odakinn a norma nyolcezer csomó.

Ketten-hárman ültünk egy gép előtt, s munka közben jókat beszélgettünk. Az ór még azt is megengedte, hogy a vaskályhán kenyeret pirítsunk, s megkenjük spejzolt zsírral. Emberséges körülmények uralkodtak. Emlékszem, egyszer még jutalmat is kaptam. Vasárnap délelőtt tíz percet pingpongozhattam. Amikor rám került a sor, éppen megszólalt a nagymisére hívó harang. Erre az ór, akitől a jutalmat kaptam, megszólalt: na, maga is finom egy pap! Amikor beharangoznak, pingpongozik. — Még ez a kijelentése is emberségnek számított.

Reményvesztett voltam. Az ügyvéd sem biztatott már, csak azt ismételte, hogy tizennégy és fél esztendő után kérhetem az enyhítést. Valami mégis történt. Szüleim Grósz érseknél próbáltak közbenjárni az érdekemben. Úgy tudom, végül Balogh páter kereste föl Nezvál Ferenc igazságügy-minisztert. Jogi körökben abszurdumnak számított, hogy a nyolcadik vagy kilencedik évet üljük olyan cselekményért, melyet az

1956 utáni joggyakorlat gyülekezési joggal való visszaélésnek nevezett, s a felső büntethetőségi határa két esztendő volt.

Amikor Balogh páter belépett Nezvál Ferenchez, a miniszter így fogadta: ne is mondd, tudom, miért jössz. Ilyen előzmények után 1960. december 9-én szabadultunk: Vadas Éva, akit velem együtt ítélték el, Kalocsáról, Juhász Miklós, Zsigmond Ernő és én Márianosztráról.

Kemény téli nap volt. Egy zötyögős teherautóval vittek le bennünket a szobi vasútállomásra. Zsigmond Ernő, apám korabeli férfi állt mögöttem a jegyváltó ablaknál. Odaszólt: retúrt veszel? — Nem, elég volt, ráztam a fejem.

Vigília 1992. július

ÉLŐ ANITA

COVID-OSZTÁLY AZ OTT SZOLGÁLÓ PAP SZEMÉVEL

„A füléhez tartottam a telefont. Azok voltak az utolsó szavai”

Előbb a fehér védőanorákot kell felvenni, majd a maszkot, az arcvédő pajzsot, végül a dupla pár kesztyűt. Nincs reverenda, nincs papi gallér, nem látszik az arc, a szem, még a kereszt sem. Azután néhány szentképet venni a gumikesztyűs kézbe, rajta a telefonszámmal és azzal: Benkó Attila kórházlelkész 0-24 órában hívható. A győri Szent Imre Plébánia fiatal papja három és fél éve mondott igent püspöke felkérésére. Elképzelése sem lehetett róla akkor, hogy a pandémia idején nemcsak az Isten szavát, de sok családét is közvetítetnie kell majd a kórtermekbe. Hónapok óta ő az egyetlen civil, aki beteheti a lábát a győri megyei kórházba. Nagypénteki interjú a drogfüggő asztalostanoncból, majd csőszerező munkásból lett 38 éves katolikus pappal.

– *Azt mesélik, előbb találkozott az ördöggel, mint az Istennel.*

– Tizenöt évesen kipróbáltam a drogot, 16 évesen már rendszeres fogyasztó voltam. Fűveztünk, ittunk. Felvidékről származom, asztalosként végeztem a szakmunkásképzőt. A buli érdekelt, az ökörködés, a drog, az ital, mások kinevetése reggeltől estig.

– *Ma pap. Tehát egy ideig élvezte ezt, azután már nem.*

– Amíg ki nem dobtak miatta az iskolából. A hároméves szakmunkásképző után még két év kellett volna ahhoz, hogy érettségit szerezzek, de a viselkedésem miatt elcsaptak. Volt egy éles konfliktusom a mesterrel.

– *Verbális?*

– Részemről igen. Hónapokig otthon voltam, nem találtam a helyem, a szüleimnek csak gondot okoztam. Édesapám akkoriban egy budapesti cégnél kapott munkát csőszerelőként, maga mellé vett, együtt dolgoztunk két évig.

– *Kemény iskola volt?*

– Reggel héttől este hatig dolgoztam, ekkor már megvolt bennem a változásra való hajlam, gyűlöltem magam, az életmódomat, tisztán szerettem volna élni. Az utolsó hónapokban halálfélelmem volt.

„A buli érdekelt, az ökörködés, a drog, az ital, mások kinevetése reggeltől estig.” – *Hívónek nevelték?*

– A szüleim vasárnapi keresztények voltak, nem személyes, tudatos hitvallók, részükről inkább megszokás volt a templomba járás. Megörökölték a vallást, ahogy az ő szüleik is. A megtérésem nem valami látomásos jelenet volt, mint ahogy a filmekben ábrázolják. Egyszer csak tudtam, hogy Isten jelen van, egyértelművé vált, hogy kárhozat is létezik. Ha akkori állapotomban meghalok, akkor vége.

– *Mármint lőttek volna a túlvilági életnek.*

– Nagy hatással volt rám Karl Gustav Jung mondása: „Hívjuk vagy sem, Isten jelen van” – ma is ezt vallom. Belső élmény volt számomra – ahogy fűvezésnél az ember átkerül egy másik dimenzióba, elszáll, Isten is adott ilyen élményeket a sok imádság közben a nagy csendben. Tudtam, hogy van, itt van, és nem akarja, hogy ez történjen velem. Számomra ez megváltásélmény volt.

– *Közben élte a munkás emberek nehéz, ingázós, kiszolgáltatottsággal teli életét. Még érettségije sem volt. Messze állt még attól, hogy papként egy olyan plébánián szolgáljon, amelynek kertjéből rálát Magyarország egyik legjobb kórházára.*

– Nem volt érettségim. Húszévesen tértem meg, addigra lettem a drogokat, megerősödtem, nyáron meggyóntam és hétköznaponként is szentmisére kezdtem járni. Munka után rohantam a ferencesekhez, mert ott még éppen elértem az utolsó misét. Összel éreztem a hívást a szerzetesi hivatásra, és eldöntöttem, hogy Istennek adom az életemet, ahogy ő is visszaadta nekem az enyémet, „újraélesztett”. Két évig jártam a kapucinusokhoz Móra, és közben Komáromban tanultam, apácáknál laktam. Huszonhárom évesen érettségiztem.

– *De nem lett kapucinus barát.*

– Nem, mert ahhoz el kellett volna mennem Olaszországba, és ezt nem akartam. A kapucinus Pió atya példája azonban vonzó maradt számomra, tetszett, hogy vannak emberek, akik másokért élnek, míg én a gyönyöröket hajhásztam. Megértettem, hogy ehhez nem kell szerzetessé válnom, világi pap is lehetek. Győr első látásra megtetszett nekem, sok szép park, folyók, erdők. Pestet személytelennek éreztem, falun nőttem fel, idegen volt az a rengeteg ember. A győri szemináriumba 25 évesen jelentkeztem. Nyolcan

felvételeztünk, hatunkat vettek fel. Talán nem is annyira az intellektuális tudás, mint a személyiség volt a döntő.

– *Mert a papság szolgálat.*

– Az.

– *A másokért élest végül is megkapta. Ma olyan koronavírusos betegeknek adja fel az utolsó kenetet, akik saját családjukkal is csak külön engedéllyel találkozhatnak. Nagyon meglepett, amikor azt hallottam, Veres András püspök nem egy idős papot kért fel kórházlelkésznek, hanem egy pályája elején állót. Mit láthatott önben?*

– Más is megjegyezte, hogy egy idősebb atya is el tudna sétálgatni ott a kórházban, miért egy fiatal, lendületes papot használnak erre? Még akolitusként Győrben voltam gyakorlaton, és elkísértem Balázs Tamás atyát, a Szent Imre-templom plébánosát a kórházba. Később, amikor Veres András püspök atyától hallotta, hogy kórházlelkésztséget tervez, ő ajánlott engem. Mosonmagyaróváron segédlelkészkedtem, amikor a püspök atya odalátogatott, és azt mondta: „Kórházlelkészként rád gondoltam. Mit szólsz hozzá?”

– *Azt, hogy sose mondj nemet a püspököknek?*

– Mondhattam volna nemet, de ehelyett egy évre elvállaltam, próbáljuk meg, majd meglátjuk.

– *2016 óta eltelt már néhány év. A plébánia honlapján az szerepel, hogy 0-24 órában hívható. Tényleg?*

– Most is be van kapcsolva a telefonom, mert ha haldoklóhoz hívnak, menni kell, nem szabad tétovázni. Éjjelre sem nyomom ki, legfeljebb egyszer-kétszer lehalkítottam, amikor nagyon fáradt voltam.

Néha három-négy napig sem cseng, máskor naponta többször is. Az utóbbi időben gyakrabban hívnak koronavírusosokhoz és sima betegekhez is.

– *Győrben most tetőzhet a járvány harmadik hulláma. Ám ön nem orvos, hogyan képzeljük el egy ilyen találkozást? Mit várnak öntől a beteg emberek?*

– Egyes betegek gyónni akarnak, más szentáldozást is kér, a betegek szentségét szeretné felvenni és van, aki csak beszélgetne. Hamar elterjedt a szolgálat híre, miután a nővéreknek, főnővéreknek odatettem a pultra a névjegykártyámat, a betegeknek pedig szentképeket osztogattam, amin szerepel a telefonszámom. A járvány első hullámában azonban nem engedtek be a koronavírusosokhoz, csak ősztől látogathatom őket.

– *Sok közöttük légzéstartogatást kap, nem tud beszélni. Mi értelme van ilyenkor a látogatásának?*

– Nem tudnak, de egy kis szentképet akkor is otthagytam a kisasztalon a nevemmel ellátva, hogy a mai napon felvette a betegek szentségét. Tudom, ez sok hozzátartozó számára is vigaszt nyújt.

– *Tényleg szkafanderben megy be gyóntatni?*

– Természetesen. Papi civilben érkezem, és a kórházban ugyanúgy beöltözöm, mint a nővérek és az orvosok. Az egyik ápolónő le is fotózott.

„– Akár egy orvos is lehetne, nem tűnik papi személynek. A betegek és hozzátartozóik számára azonban nem pusztán a járvány, a vírus szörnyű

pusztításának megélése a nehéz, hanem a magány, a bizonytalanság is. Bezáródik a mentő ajtaja, és onnantól nem találkozhatnak, még üvegen keresztül sem láthatják a szeretteiket. Ön egyfajta hozzátartozó-pótlék is?

– Valóban legritkábban hív maga a beteg, legtöbbször a családtagjai keresnek.

– *Nem mindig a gyónás miatt, hanem azért, mert az orvosok túlterheltek, nehéz elérni őket, öntől remélnék információkat arról, javult-e a szerettük állapota, tisztán tartják-e, rendszeren kap-e enni?*

– „Családi pótlék” vagyok valóban, de nem orvospótlék. Legtöbbször visszahívom őket és elmesélem, találkoztam az édesapjukkal, nagymamájukkal, édesanyjukkal. Sosem beszélek arról, mert nem is tudom megítélni, milyen az egészségi állapotuk, ez nem az én dolgom, ezt az orvosoktól kell megkérdezniük. Ám el tudom mondani, hogy tudtam beszélni a szerettükkel, meggyónt, elfogadott és ez megnyugtató a számukra.

Nem egy idős embernek nincs mobilja, vagy nem tudja használni, és általam tud beszélni a hozzátartozójával. Előfordult, hogy az engem megkereső felnőtt gyermek videóhíváson keresztül láthatta utoljára az édesapját, aki néhány óra múlva meghalt. Legutoljára a neurológián szeretett volna egy beteg beszélni a feleségével, a kórház nem adhatja ki a számát, de a tudakozó igen. Felhívtam, és odatartottam a füléhez a telefont, ő akkor már nem tudott beszélni, de a felesége szólhatott hozzá – ezek voltak az utolsó szavak.

– *Miért olyan fontosak ezek? A keresztények szerint a halál nem a vég, hanem a túlvilági élet kezdete.*

– Akármennyire nagy a hitünk, megnehezíti a gyászt, ha a búcsúzás elmarad.

– *Akkor is, ha az utolsó szavak gyakran csak banális üzenetek?*

– Nem azok, ha ki tudják mondani, hogy bocsánatot kérek, vagy hálát adok, megköszönik, hogy itt voltatok nekem. Sokszor előfordul azonban, hogy nem mernek elbúcsúzni, nem számolnak a halállal, illúzióban él a beteg és a hozzátartozó is, emiatt később sokkal nagyobb a fájdalom.

– *Azt hallani, hogy a koronavírusos betegek állapota gyorsan romlik, van idő a búcsúra?*

– Előfordult feszültség ebből, mert a látogatási engedélyhez a főigazgató és a főosztályvezető

aláírására is szükség volt. Mire megszerezték a két aláírást, meghalt a beteg.

– *A magyar kórházakban nem forgatnak dokumentumfilmet, nem nyilatkoznak orvosok, nővérek, az embereknek fogalmuk sincs arról, mi történik a falak mögött, csak azt halljuk, hogy napi 250-300 vagy még több*

ember halt meg. Mindez az egészségügyieket is megviseli. Gyakran fordulnak önhöz segítségért?

– Értük is vagyok, de eddig nem nagyon kérték a segítségemet, még inkább ők támogattak, amikor covidos lettem.

– *Elkapta szolgálat közben?*

– Igen, decemberben benne voltam. Tegnap azonban egy fiatal orvos megszólított, amikor a koronavírusos intenzív osztályra mentem, ahonnan naponta szállítják el az elhunytakat. Azt mondta:

„Atyám, én nem vagyok vallásos, de Isten mit csinál most? Csak nézi ezt?”

A kérdés mögött ott van, hogy ez nekik is fájdalmas, tehetetlennek érzik magukat, mert nem mindig tudnak segíteni, meghalnak a pácienseik. Tegnap öt betegnél voltam két kórteremben. Mire az egyik férfinél – akihez hívtak – elvégeztem a szertartást, addigra a másik ágyon meghalt a hölgy. Odamentem, szólítottam, de már nem lélegzett. A legmegrázóbb egy kismama sorsa, a pocakjában a kisbabájával, lélegeztetőgépen, eszméletlenül. Imádkoznunk kell érte.

– *Nehéz túltennie ezen magát?*

– Amikor a nővér azt mondja, meg fognak halni? Igen, nehéz. Tegnap csak annyit mondtam a fiatal orvosnak, hogy Isten velünk sír, és fájdalmas látnia, mi történik velünk.

– *Vagyis a miénk egy gyenge Isten?*

– Isten egynek gondoljuk a világ dolgai közül, de nem lehet azt mondani, hogy itt van ez a pad, a maszk az arcunkon, a telefon, meg van az Isten. Nem, ő nem egy ezek közül, nem ennek a világnak a része, de mivel emberek vagyunk, csak emberi felfogással tudunk beszélni róla.

– *Ez nem válasz a kérdésre.*

– De igen. Nem ilyenkor, ebben a fájdalmas pillanatban kellene kérdezni, hol van az Isten, amiért fiatal emberi életek vagy ne adj’ Isten, magzati életek vesznek el a koronavírus miatt. Miért nem akkor gondolunk rá, amikor legyártjuk a tankokat, amellyel emberi életeket

veszünk el, vagy amikor egy kismama abortuszra jelentkezik? Akkor kellene megkérdezni: Isten mit szól ehhez? Nagy Isten-ellenesség van, istentelenség jellemzi a világot. De nem, nem az a válasz erre, hogy az Isten gyenge. Vagy egy másik gyakran hallott ítélet, hogy Isten erős, és a koronavírussal bünteti a világot. Ne úgy gondolkodjunk róla, mint egy emberről, egy nagy emberről, akinek hatalma van és bármit megtehet.

– *Azért ez nem akármilyen szolgálat az ön részéről, már majdnem vezeklésszerű.*

– Csak szeretettel lehet ezt csinálni. Isten erre a helyre állított, ezt bízta rám, és a feladat közel áll hozzám, mert én is átmentem a halálfélelmen, a szenvedések sűrűjén, tudom, mit jelent az, hogy itt lelki, szellemi szenvedésről is szó van. Közel érzem magam hozzájuk.

– *Még sokat látott orvosok, nővérek is azt mondják, lelkileg ennél nagyobb megpróbáltatást még nem éltek át.*

– Nem könnyű, ezt látom az egészségügyiekben is, már nagyon elcsigázottak, tehetetlennek érzik magukat, kimerültek.

– *Nekik van családjuk, kollégáik, akinek elmondhatják, mit éreznek. Egy pap kivel tud beszélni, amikor az emberek elképzelni sem tudják, mi zajlik a kórház ajtaja mögött?*

– Számomra is dilemma ez, mert a segítő szakmákban nagyon fontos, hogy kibeszéljük, ami nyomaszt minket. Nekem gyakran nincs, akinek elmondjam, kibeszéljem az indulataimat, az érzéseimet. Belém szorulnak, nem tudok rajtuk túllépni. Elmegyek futni az erdőbe, vagy elmondom egy velem egykorú pap barátomnak, de ő gyakran nagyon elfoglalt.

– *Indulatok is vannak önben?*

– Mindannyiunkban vannak, és ki kell adni őket, mert egyébként belül rombolnak. Néha érzem a prédikációmban, hogy túl szigorú vagyok a hívekhez.

„Isten erre a helyre állított, ezt bízta rám.” Fotó: Válasz Online/Vörös Szabolcs

– *Értik őket, hogy levezet és kibírják. Közben csörgött a telefonja, indulnia kell. Kitől kérdezi meg, kihez megy, hiszen a hozzátartozó maga sem tudja, melyik osztályon van a szerette?*

– A nővérek segítenek, megnézik a számítógépen, hova kell mennem. Most már az is előfordul, hogy ők maguk jelzik: „Atya, ő is el fog menni, nyugodtan lépjen oda hozzá” – és odamegyek, de gyakran azt nem tudom egy haldoklóról, katolikus-e, de még azt sem, hívő-e egyáltalán.

– *Mi értelme van akkor?*

– Ez az utolsó esély, hogy megbánja a bűneit mélyen legbelül. Még ha nem is tud beszélni, nem is volt hívő, de azért előfordult, hogy megszorította a kezemet, jelezve, elfogadja a betegek szentségét. Az emberség is ezt kívánja tőlem, hogy imádkozzam érte. Talán egy ima is elég lenne, és nem kellene az egyház hivatalos formulája, a betegek kenete, de ha Jézus egyszer ezt rendelte, nekünk adta? Ha hiszünk benne, hogy a

betegek kenetével a békét is megkapjuk, akkor miért ne? Ha nem is jut el hozzá a szavam, de az érintés, ahogy megfogom a kezét, talán eljut, és ha az sem, a misztérium akkor is körülveszi.

A lélegeztetőgépen lévőkhöz mintha csak feküdnének öntudatlanul, de a jelenlét akkor is fontos, biztos vagyok benne, hogy érzik, valaki ott van mellettük, beszél hozzájuk, nincsenek egyedül.

– *Olyan igazságtalan ez, nem? Önökön van a járvány terhe, és akkor jön egy újságíró és azt mondja, nagypénteken egy kis vigaszt szeretne kérni az olvasóinak, egy kis reményt, hogyan fogunk ebből kikerülni. A hívei is ezt várják?*

– Igen, és nekik is azt mondom, hogy egyszer vége lesz, elindulunk kifelé, már kapjuk az oltásokat, ne adjuk fel. Mindenki feszült, mindenki várja a végét, de ki kell tartani. Sok család megcsönkült, sok a szomorúság bennünk, de a hit, az Isten-kapcsolat nagy vigasz.

– *Úgy érzem, hogy ezek a kérdések önt is foglalkoztatják, sokat tépelődik rajtuk.*

– Természetesen. Am honnan is meríthetnék máshonnan erőt, mint a hitünkéből, a feltámadásból?

CSAPODY TAMÁS

A BOKOR-SZAMIZDAT

"Csavarjunk az írógépbe két ív fehér papírt, közöttük indigóval, s fogjunk hozzá mondanivalónk leírásához! Nagyobb példányszám eléréséhez több fehér ívre s több másolópapírra van szükség, s az eljárást addig folytatjuk, amíg el nem értünk az írógép befogadási határát jelentő, a tapasztalt gépiró ujjait s a mindenre elszánt olvasó szeméit még tönkre nem tevő 12-14-es példány számig." Valahogy így készítették a XX. századi szamizdatirodalmat, közte a kelet-közép-európaiakat és benne a Bokor bázisközösség szamizdatirodalmát.

A Bulányi György piarista páter által 1945-ben alapított római katolikus Bokor bázisközösség az előző rendszerben illegális egyházi mozgalomként működött. A Bokor mozgalom vezetőit a pártállam bebörtönözte, tagjait a rendőrség figyelte, vezetőjét és ez által az egész mozgalmat a magyar katolikus hierarchia kiközösítette. A Bokor üldözött és perifériára szorított, földalatti egyházként, vallási megújulási mozgalomként, alternatív vallási csoportként, grassroot szervezetként működött.

A kezdetben 200-300 főt, az 1980-as években kb. kétezer főt számláló Bokor megteremtette a maga

illegális, szamizdatirodalmát, amelynek három korszaka különíthető el. Az első korszak Debrecenhez kötődik (1948-1952), mivel a mozgalmat is itt alapították. Az indulás írásait a Bokor-szamizdatirodalomban az "első hullám" vagy a "naiv kezdetek" címmel illetik.

Az első korszak termése már pontosan tükrözi, a Bokor-szamizdatokra jellemzi tematikát. Kiadtak külföldi egyházi dokumentumokat (pl. Suhard párizsi bíboros érsek 1945 után kiadott körlevele), egyházpolitikai írásokat (pl. Bulányi György, Lakos Endre, Török Jenő tollából), Sík Sándor egykori munkatársának, Kardos Klárának a lelkiismeréről szóló két kötetét, egy rajzos hittankönyvet az alsósoknak és egy nem rajzost a felsősöknek, valamint imádságokat és elmélkedéseket. És természetesen az alapító Bulányi György kötetét is sokszorosították (pl. Szeretet az Isten; Az Isten Országá címűek).

A kiadványok elkészítéséről és terjesztéséről a ma 85 éves Bulányi György azt írta, hogy "volt Debrecenben egy, a püspöki helynökségnek is dolgozó hölgy, aki reggel tol estig nekünk gépelt. Ha jól emlékszem, hat fillért fizettem neki egy A/4-es lap feléért. Elmondhatatlan mennyiségben gyártotta ezeket az írásokat. Vittem az írásokat az ország különböző pontjain tartott lelki gyakorlataimra. Beterítettük vele a fél országot."

A debreceni korszaknak az 1952 augusztusi letartóztatási hullám vetett véget, amikor a Bokor vezető tagjait letartóztatták, és elkobozták az elérhető füzeteket is. Ez volt az a korszak, amikor "egyetlen másolópapír alkalmazása is államellenes cselekedetnek számított", és "a legbátrabbak is tartottak rövidebb-hosszabb szünetet tevékenységükben, mivel jobbnak látták megtakarítani a felforgató iratok terjesztésének vádpontját".

Ennek és a Bokor vezetőinek bebörtönzése ellenére, 1952 után is "keletkezett" Bokor- szamizdat. A budapesti második korszakban (1952-1971) a Bokorhoz és Lénárd Ödön piarista szerzeteshez egyaránt köthető külföldi fordítások terjedtek (dokumentáció a francia munkáspapi mozgalomról, egyházi híryanagok, jelentősebb személyek nyilatkozatai, a családi élettel, gyermekneveléssel kapcsolatos témák) a Bokorban és azon kívül. Bulányi György nyolcéves börtönbüntetéséből való szabadulása után (1960) úgy döntött, hogy "többé nem tesz indigót az írógépébe". A páter azonban nem tudta betartani önmagának tett ígéretét, és élete fő teológiai műve, az evangéliumok

elemzése "szamizdatban" terjedt a Bokorban és azon kívül. (A Keressétek Isten Országát! [KIO] című munkája 1968-tól jelent meg, és 1970-ig készült el belőle a - teljes - hat kötet.) Bulányi más nagyobb lélegzetű munkái (Karácsony és remény, 1970; Merre menjek?, 1971) és kisebb terjedelmű írásai (Melléktermékek - 13 füzet) is ekkor láttak napvilágot.

A KIO "gyártási folyamatáról" Bulányi azt írta, hogy "egy A/4-es ívpapírosra 60 sor fért, soronként 60 leütéssel. Ez összesen 3600 leütés". A KIO "hat szamizdatkötete összesen ezer ilyen lap. Legépeléséhez tehát három és fél milliószor kellett leütni a billentyűt. De nem akárhogyan, mert a KIO úgy lett gépelve, hogy 12 papírost és 11 indigót tettünk bele a gépbe - illetőleg, eggyel többet, mert ez volt a gépelő, Vadas Éva néni stikapéldánya. Verni kellett a masinát, nem simogatni. Rojtosra verte az ujjait! Csak a KIO-ból tíz sorozatot készített az évtizedek folyamán, s ez 36 millió leütés. Mindezt, igen, szerelemből tette. A Bokorban semmit sem csinálunk a Bokorért pénz ellenében".

Az időben leghosszabb és legtermékenyebb harmadik korszak (1971-1989) akkor vette kezdetét, amikor a Bokor tagjai elhatározták, hogy megváltoztatják addigi ajándékozási szokásaikat és elkerülve a kevésbé értékes és kevésbé személyes karácsonyi ajándékozásokat, egymásnak készítenek karácsonyi ajándékot. Nem vesznek egymásnak könyveket, hanem saját maguk termékeivel ajándékozzák meg egymást ("testvéreknek ajándék testvérektől"). Ebből lett a Karácsonyi Ajándék, a KARAJ, amely először 1971-ben egy füzetben, majd 1972-ben kettő, 1973-ban négy, 1974-ben pedig hat füzetben jelent meg. (A írások névtelenül jelentek meg, de a Bokor-tagok tudták, hogy kik a szerzők.)

A hatvanas években indult a II. Vatikáni Zsinat szellemiséget tükröző, progresszív beállítottságú nemzetközi folyóirat, a Concilium, amelyre a Bokor korán felfigyelt, s elkezdte egyes cikkeinek, majd - a 1970-es években - tematikus számainak (a latin-amerikai felszabadulási teológia, az erő nem alkalmazás, a politika és életszentség, a szegénység) fordítását. Magyar Concilium címen nyolc füzet jelent meg (1975-1984).

A mennyiségi paraméterek tekintélyesek, hiszen a Budapesten szerkesztett "központi" KARAJ-ból összesen 171 szamizdatkötet jelent meg 1971 és 1989 között. Minden kötet ötven-száz oldalas volt, ami összesen 8550-17 100 oldalt tett ki. Ezen "központi kiadás" mellett a vidéki nagyvárosokban működő

Bokor közösségek is elkészítették a maguk "helyi kiadású" Karácsonyi Ajándékaikat. A "központi" és "helyi" KARAJ-ok oldalszáma összesen mintegy 15 000 körül mozoghatott (kb. 46 millió karakter) az adott időszakban, ami valószínűleg - a tejedelmet tekintve - kimagasló teljesítmény a magyar, de lehet, hogy a régió szamizdattörténetében is.

Egy-egy KARAJ-évfolyam általában tíz önálló kötetből állt (a "központi" és önálló kötetek száma volt 171), és egy-egy önálló kötet kb. harminc példányban jelent meg.

A KARAJ elkészítése szervezett rendben zajlott. Szeptember közepéig kellett leadni a KARAJ-ba szánt írásokat, amit egy, a Bokor tagjaiból álló, 1971 óta szinte állandó, 5-6 fős szerkesztőség az első ülésén, tematika szerint (elmélet, pasztoráció, családszociológia, elmélkedések stb.) szétválogatott. A szerkesztőség megállapodott a fő részekről, a műfajokról és a hozzávetőleges terjedeletről. A szerkesztőbizottság második, egyben utolsó ülésén (október közepe) már a kiválogatott, a szükséges stílári javításokon átesett, fejezetcímekkel ellátott írások kötetbe rendezésére került sor. A megszerkesztett kötetek a gépelőkhöz kerültek, akiknek október végéig kellett "legyártaniuk" a megbeszéltek számú oldalakat. A köteteknek november végéig kellett beköttetni ahhoz, hogy december 10-re, a karácsony előtti utolsó közösségi összejövetelen minden arra illetékes a kezébe vehesse. A kötetek így kerültek kézről kézre, közösségtől közösségig karácsonyra a Bokor tagjaihoz.

A kötetek technikai előállításában azonban nem volt ennyire problémamentes. Utánajárás kellett ahhoz, hogy a hiánycikknek számító harmincgrammos átütőpapír kellő mennyiségben rendelkezésre álljon, hogy ne a kapható, de rossz minőségű NDK indigó, hanem a ritkábban kapható Deltaplan karbont vehessék meg, hogy megfelelő strapabírású és különböző színű kötővásznon a kellő időben a rendelkezésre álljon. A gépelések zömét a közel tíz év börtönműlttel "rendelkező" Vadas Éva szerzetes nővér végezte el, majd az egyre szaporodó kötetek gépelésén már többen osztoztak.

A kapható írógépek (pl. Olimpia, Erika, Remington) mind csatorba álltak. A "technikai forradalom" a demokratikus ellenzék aktív közreműködésével érte el a Bokor szamizdat készítőit 1980 őszén. Erről a szervezeti és technikai szempontból egyaránt fontos találkozásról Bisztrai György közösségi vezető azt írta, hogy "Hódosán Róza, a budapesti házunk pincéjében megtanított a stencil lapra gépelt szöveget, fakeretre

feszített szitaszövetre ragasztani, erre festéket önteni, s egy gumi hasábbal a festéket a szítán és a stencillapon átpréselni. A szerkezet alá tett üres papírlapon pedig megjelent a szöveg. Ez volt a szítázás. Dolgoztam vele, de nem sokáig, mert - 1981 tavaszán szintén Róza és Demszkyn keresztül egy nagydarab, szakállas holland újságírótól, az Őrs vezér téren átvettem egy új, kézzel hajtott, stencilgépet. A stencil lapokat különböző üzemektől, gyártól kunyeráltam, mivel irodagép-műszerész volt a szakmám és naponta 4-8 céghez is el kellett mennem könyvelő gépeket javítani. Aztán egy józsefvárosi lakásban kezdtük el a stencil-gyártást. Nehezen ment. A festék sűrűségének és a gép nyomóerejének beállításával sokat küszködtünk. Ha már fel volt téve a gépre a stencil papír, akkor érdemes volt az oldalból 500 darabot gyártani (a stencil papír kb. ennyit bírt ki). Egy oldalas röplapnak ez a módszer kiváló, de a kötetek legyártására nem volt megfelelő. Nem is készült komplett kötet, csak néhány 10 oldalból 500-500 példány. Lelkemben azt gondoltam végig, hogy ez a technika nem a Bokor profiljához való, mert nagyon kevés embert lehetett bevonni. Nem volt közösségi munka, hanem egyéni partizánmódszert igényelt". A Bokor szamizdatgyártása tehát nemcsak más technikát igényelt, mint például a Beszélőé, de más "gyártási filozófián" is alapult.

Az újabb technikai újítás 1984-ben következett be, amikor egy lyukszalag vezérlésű NDK író automatát ("a traktor") sikerült Székesfehérváron munkába állítani. "A traktor" elfoglalt egy teljes kishozót. A betűkarok csapásainak iszonyú erős hangja miatt hosszan kellett keresni hozzá a veszélyt vállaló házigazdát. Egy régi bérház földszinti tanácsi lakásába került. A kishozóba újságpapírral párnázott ajtót és biztonsági zárat, álmennyezetet és a falakra habtáblából hangszigetelést tettünk". 10 "A traktort" éjszaka szállították a lakásba, hogy a szomszédok ne lássák. "Egyszer kellett legépelni vele az anyagot, persze félreütések nélkül, mert a lyukszalagot javítgatni igen nehézkes volt, azután már újra és újra gépelte automatikusan a lyukszalagról. Tíz perc alatt elkészült egy oldallal, ami alatt a kiszolgálója éppen szét tudta rakni a tízindigós példányt és előkészíteni a következő szendvicset." 11 A hangok óhatatlan kiszűrődése és a lakásokban valamint plébániákon felszerelt lehallgatókészülékek miatt a lebukás lehetősége mindig adott volt.

Szintén NDK-s gépek voltak az 1984-1985 körül megérkező Robotron 6011-es elektronikus, margarétafejes írógépek, amelyek 1050 karaktert (kb. 15 sornyi szöveget) tudtak megőrizni, amit aztán tetszőlegesen mennyiségben lehetett kinyomtatni. Bisztraiék azonnal nekiláttak a gép memóriájának

bővítéséhez. "Meg kellett benne találni, hogy hol gátolja, tiltja a program a nagyobb mennyiségű jel tárolását. Kemény fejlesztőmunka kezdődött. Sikertelenül először olyan hardvert, kártyát építeni, ami már egy oldalnyit meg tudott őrizni. Aztán megszületett a több éven keresztül alkalmazott technika: egy speciális magnetofonra került rögzítésre a begépelte szöveg, amit aztán bármikor elő lehetett venni, és gyártani lehetett belőle a tíz példányokat". 12

A találmányi hivatalnál természetesen be nem jegyzett újítások sora azzal folytatódott (1986), hogy a Commodore 64 számítógép egyszerre négy darab Robotron gépet vezérelt, így tíz perc alatt negyven példány készült el egy oldalból. Tehát "egy 120 oldalas KARAJ-kötetből tíz példány 20 óra alatt íródott ki. Egy kötet kinyomtatása két óra alatt történt meg." 13

Az eszközök évenkénti beszerzése és az elérhető technikai újítások bevezetése külön konspirációs ággá nőtte ki magát a Bokorban, a kiadványokat gépelő, fűző stb. családok pedig hetekig megfeszítve dolgoztak a szamizdatokon.

Az utolsó gyártási fázis elvégzése, az átlagosan évente ötszáz darab kartonkötés elkészítése is komoly munkát és lebukási kockázatot jelentett. A budapesti könyvkötők között kellett először bizalmi kapcsolatot kialakítani, hogy aztán adott időben a köteteket gyorsan bekötethessék. (A vidéki KARAJ-okat általában nem kötötték be.) Az 1980-as évek elején Király Ignác közösségi vezető érdeklődésének pincéjében működött a szamizdatkötészeti központ. Leselejtezésből megszerzett, immár saját vágógép és présgep tette egyszerűbbé a végső munkafázis elvégzését. Ez a hivatalos kötetektől való függetlenedés azonban már a hatóságoknak is túl sok lehetett, mivel egy jól szervezett rendőrségi akció során a már kész példányok, az 1985-ös termés nagy részét elkobozták. A közúti ellenőrzés során előállított "két Trabantot" 2-3 órás kihallgatás és a szabálysértési eljárás elindítása után a rendőrség elengedte.

A szerkesztési és az elkészítési kérdések, valamint a mennyiségi vonatkozások mellett fontos a tartalmi és színvonalbeli kérdések számbevétele is. A KARAJ-ok műfaja nehezen meghatározható, hiszen nem egységes műfajú, tematikájú és színvonalú kötet sorozat létrehozása volt a cél, hanem a saját önkifejezés lehetőségének és az önálló fórum létrehozásának megteremtése. Egyszerre voltak benne jelen a lelkesítő füzetekre jellemző, az egyházi ünnepekhez kötődő és azoktól független elmélkedések, komoly teológiai és a

társadalomtudományok körébe tartozó értekezések, egy mozgalom életével összefüggő írások és fordítások. Bulányi Györgynek a magyar egyházzal és vatikáni hierarchiával való teológiai és egyházfegyelmi vitáitól kezdve (1976) - a KARAJ-sorozat részeként - minden évben önálló Dokumentumkötet is megjelent. Ennek tematikája és egyben tejedelme tovább bővült attól kezdve (1979), hogy a Bokor férfi tagjai megtagadták a katonai szolgálatot. (A dokumentumkötetek szó szerint közölték az AEH-val és állami intézményekkel [pl. Országgyűlés, Büntetés végrehajtási Intézetek], a Magyar Katolikus Püspöki Karral [MKPK] és a Vatikánnal folytatott párbeszéd dokumentumait. Közöltek a Bokor tematikájába illő világi és egyházpolitikai érintő megnyilvánulásokat, dokumentumokat, a Bokorral kapcsolatos, külföldön megjelent írásokat, interjúkat és sajtócikkek fordításait stb.) Az 1990-ig megjelent 14 önálló dokumentumkötet a Bokor több fronton vívott (világegyházi, államegyházi, állami, civil társadalmi) emberi jogvédő (lelki ismeret- és vallásszabadság, szólásszabadság) tevékenységének eseményeit vette számba, ami kor- és egyháztörténeti szempontból is jelentőséggel bír. A Bokornak ez a politikai szabadságjogokat is érintő küzdelme teremtette meg azután az 1980-as évek elejétől a párbeszéd lehetőségét a demokratikus ellenzékkel (a már említettek kivételével Haraszi Miklóssal, Kis Jánossal, Kőszeg Ferencsel, Rajk Lászlóval, Solt Otíliaival, majd pedig 1986-tól Miszlivetz Ferencsel). A rendszeresnek mondható "magánlakásos" találkozások során a közvetlen szamizdatcserére is lehetőség nyílt, amelyek írásos nyomai mind a KARAJ-ban, mind pedig a Beszélőben, illetőleg a Nagy Jenő által szerkesztett Demokratában is tetten érhetők, például egyházpolitikai és katonaság-megtagadó témákban.

A KARAJ-ok sorába tartoztak, de önálló kötetben jelent meg az évenként más és más téma köré (pl. gyermeknevelés, erőszakmentesség, engedelmeség, szegénység) szerveződő kötet, a Közös Dolgaink (KD). A Bokor tagjai, közösségei megvitatták az "alapanyagot" tekintett, egy vagy néhány felvezető tanulmányból álló KD-t, és az erre adott válaszokból született meg - szintén évenként - az önálló ún. Reflexió-kötet.

Önálló kötetekben jelentek meg Bulányi György későbbi szamizdatkötetei (az említett KIO-n kívül az Egyházzal és az Erény-e az engedelmeség?), 14 és a fordítási kötetek. Utóbbiak egy része a nyugati teológus szakírók könyvei (Jean-Marie Müller: Az erőszakmentesség evangéliuma; Windass:

Kereszténység és erőszak; Pinchas Lapide zsidó teológus egyik műve; Gerhard Lohfink: Milyenek látna Jézus a közösséget?; Jean-Michael Hornus: Nem harcolhatok! és Ernst F. Schumacher: A kicsi szép), másik része vallásfilozófiai (pl. Nyikolaj Bergyajev) és történeti munkák (Arnold Toynbee: A vallás a történész szemével; Enciklopédia Britannica egyes részei), valamint zsinati dokumentumok (pl. Lumen Gentium) voltak. Magyar szerzőt is kiadott a Bokor: az első korszakban például Kardos Klárának az írása látott napvilágot, a harmadik korszakban Hamvas Béla műveiből állt össze két füzet anyaga. A dokumentumkötetek folytatásának lehet tekinteni a közösségi vezető Havasy Gyula önálló dokumentumgyűjteménye (Háttér, 1944-1987), amely aztán megjelent legális formában is.

A Bokor vidéki műhelyeiben (Debrecen, Győr, Pécs, Sopron, Szeged stb.) is születtek önálló szamizdatkiadványok. A Bokor 1975 óta működő, székesfehérvári "ökológiai munkacsoportjának" szellemi alkotásai egyrészt a KARAJ-okban, másrészt helyben kiadott Pálmaág-füzetekben jelentek. 16 (1986 és 1989 között 13 db Pálmaág jelent meg, egyenként 20-40 példányban.)

A Bokor szamizdatokból "kötelesspéldányt" kaptak a Bokor vezetői (ún. ág- és ágrész vezetők) és a 8-12 főt számláló közösségek, amelyek aztán saját igényeiknek vagy pasztorációs szándékaiknak megfelelő számú példányban újra legépeltek az általuk fontosnak ítélt KARAJ-okat, könyveket, fordításokat stb. Előfordult, hogy egy-egy közösségnek vagy nagyobb településen működő helyi közösségeknek volt egy külön "könyvtárosa" is. Ezek a közösségi vagy városi "szamizdatkönyvtárak" gyűjtötték a más vallási közösségek és a demokratikus ellenzék által kiadott szamizdatokat és a legális könyvforgalomban elérhető jobb könyveket.

A Bokor-szamizdatirodalomból tiszteletpéldányt kaptak a Regnum Mariánum, a Focolaré, a Taizé mozgalom vezetői, egy-egy szerzetes, ökumenikus lelkészcsoporthoz, szimpatizánsok, jó barátok. És a Bokor-szamizdat nyilván eljutott az AEH-hoz, a III/III-as ügyosztályhoz és püspöki kar tagjaihoz. (Utóbbival kapcsolatban ismertté vált, hogy a MKPK körlevelet bocsátott ki 1978-ban Bulányi György Lelkipásztori marketing című munkája ellen. A körlevél szépséghibája volt, hogy olyan mondatokat idéztek a szerző munkájából, amelyek nem is szerepeltek a műben. Azóta sem derült fény arra, hogy az állam vagy az egyház szervei hamisították-e meg a művet.)

A Bokor harmadik szamizdatkorszaka, vagy ahogyan a Bokorban nevezik, a "harmadik hullám" után még 1992-ig adtak ki "szamizdatformátumú" KARAJ-okat és más kiadványokat. (A Bokor aktuális cselekvési terveivel foglalkozó Közös Dolgaink és az ezekre adott Reflexiók a mai napig, évente megjelennek!) A rendszerváltással egy időben alapították a Bokor - immár legális - folyóiratát, a kéthavonta megjelenő Érted vagyokot ("A jézusi tájékozódás folyóirata"), ami eddig 84 számot ért meg. A Bokor "belső tájékoztató hírujságja, a Bokor közösségeiben élők számára" jelenik meg havonta, elektronikus formában is a TÁJÉK (jelenleg a XIV. évfolyam 152. számánál tart) és az elsődlegesen Bulányi György írásait közlő Koinónia (XI. évfolyam). A Bokor-szamizdat jelentős része ma már CD-re került, és egyes írásait közölte a Harmadik Part folyóirat és az Egyházfórum Kiadó. A Bokor legális könyvkiadója korábban az Irotron, majd a Bokorliget, később pedig az Elpidia Kiadó, illetőleg, Bulányi György Naplójának köteteit a Püski Kiadó jelenteti meg.

BULÁNYI GYÖRGY

**TÖRÉS, FELKELES, ÁTTÖRÉS
A TÁRSADALOM ÉS EGYHÁZ JÖVŐJÉNEK
KILÁTÁSAI A BOKOR
KATOLIKUS BÁZISKÖZÖSSÉG
SZEMSZÖGÉBŐL
1956 - 1996**

(Az alábbi előadás a bécsi, ill. a voralbergi egyházmegyei lelkigyakorlatos házában hangzott el abból az alkalomból, hogy a tiroli THAUR könyvkiadó kiadta UND VERBRANNT DOCH NICHT cínel az 1986-ban Ratzinger bíborosnak írt Nagypénteki levelemet.)

Így szól a téma, amit kaptam. Csak sejtem, hogy a törés (Bruch) 1945-re, a felkelés (Aufbruch) 1956-ra, és az áttörés (Umbruch) a közvetlen mögöttünk lévő néhány évre vonatkozik: mióta az orosz hadsereg elhagyta hazánkat.

Ami a kilátásokat (perspektívákat) illeti, megnéztem a szótáromat: a latin perspicio azt jelenti, hogy világosan látok. A modern nyelvekben a perspektíva ennél többet jelent: világosan látok, és amit látok, az pozitív és reményteljes. Először fel kell tennem magamnak a kérdést: mint a BOKOR keresztény bázisközösség tagja, rendelkezem-e pozitív és reményteljes kilátásokkal jövőnköt illetően? A társadalom és egyház jövőjét illetően - témámnak megfelelően! Azon emberek jövőjét illetően, akik kortársainkként élnek e földön - a problémát így szeretném kitágítani. Meghívom Önöket, gondolkodjunk el erről közösen:

tehát amit megkísérlek előadni a következőkben arra volna hivatott, hogy anyagot szolgáltatson egy párbeszédhez.

I. Ezeregyszáz év története

HONFOGLALÁS

Magyarország ebben az évben millicentenáriumát ünnepli. 896-ban történt a honfoglalás. Ezek a honfoglalók korábban hét többé-kevésbé független törzs keretében éltek Magyarországtól keletre, a kazár birodalom nyugati szélén, a Fekete-tengertől északra. Miért nem maradtak ott? Mert a besenyők - más keleti törzsektől hajtva és országukból elűzve - a hét törzshöz érkeztek honfoglalás céljából. Őseink ezt a helyzetet úgy értékelték, hogy jobb menekülni, mint vállalkozni a háborúra a besenyőkkel. Ennek következtében a besenyők a volt szállásterületünket maguknak, mi pedig újként a Kárpát-medencét magunknak foglaltuk el. Tehát két különböző honfoglalás zajlott le. Az akkor a Kárpát-medencében elszórtan élő szláv törzsek a honfoglalók elől nem menekültek el. Valószínűleg azért sem, mert ők már házakban éltek, míg a besenyők és őseink még sátrakban.

Frantisek Palacky cseh történész a romantika korában azt írta honfoglalásunkról, hogy az a szlávok tragédiáját jelentette Európában; szétszakította az északi és déli szlávokat. Bizony, ez így történt. A népek hazát foglalnak maguknak. Foglalnak. Nyíllal, ágyúval, rakétával stb... Erőszakkal. A sikeres foglalásról, azaz a *győzelemről* zengik a bárdok a hősi énekeket, és a romantika korában a mi Vörösmartynk is szívet megindító hősi eposzt ír Zalán futása címen, aki bolgár cár hadvezére volt. Ami az egyik számára dicsőséges honfoglalás, az a másik számára tragédia. Hiszen miért nem nyújtottak be a besenyők alázatos kérelmet a hét magyar törzsnek, hogy országot kapjanak tőlük? Miért nem fordult a hét magyar törzs hasonló kéréssel a bolgár cárhoz, a morvák hercegéhez, és a német-római császárhoz? Micsoda kérdések! Az ember harcos lény. A honfoglalások háborúval történnek, és a határokat a mindenkor győztes rajzolja meg, természetesen mindig változtathatatlanul, örök érvénnyel, ami gyakorlatilag a következő háborúig tart... akár Boszniában, akár Csecsen-földön, és mindenütt. Félek, hogy ez idáig még semmi kilátást nem kínáltam fel hallgatóimnak. Igyekszem, hogy a következőkben pozitívabb legyek.

EGYHÁZALAPÍTÁS ÉS ISTEN ORSZÁGA

A hét törzs a honfoglalás után egy fél évszázadon keresztül azon fáradozott, hogy a vikingek, varégek és más vitéz népek példája nyomán, Európa-szerte végrehajtott kalandozó hadjáratok révén, valamit emeljen életszínvonalán. Vérrel és rablással, ugyanis a többi vitéz népnél sem ment ez másképp. Azonban

augsburgi vereségünk (955) után Géza, a hét törzs szövetségének vezetője, a bennünket legyőző császártól papokat kért, hogy térítsék meg a magyar népet... Géza ugyanis közben észrevette, hogy Jézus, a keresztények Istene erősebb ősei istenénél. Fiát már megkeresztelték, és a pápától ajándékozott koronával királlyá is koronázták, sőt később az egyház szentje lett belőle. Mi az, amit tett? Több nagy csatában lemészárolta azokat a törzsi vezéreket, akik nem igényelték az általa és bajor lovagjai által gyakorolt központi hatalmat és a keresztiséget. "Apostoli királyunk" (utódaik, a Habsburgok, ez által válnak később Magyarország "apostoli" királyáivá) a legyőzött lázadók földbirtokaiból tíz egyházmegyét, és Esztergomban egy érsekséget is alapított. Ez az ezredforduló táján történt. A bécsi érsekség létrejötte előtt egy fél évezreddel! Szent István sajnos ezt a második honfoglalást is csak foglalással és karddal tudta végrehajtani, de ennek révén a magyarok - ellentétben például a besenyőkkel - életben és Európában maradtak. Ezekből megállapíthatják, hogy egyelőre az egyházat illetően sem tudok még pozitív kilátást felkínálni.

Történelmi repülőgéppel szeretnék rövidesen a jelenben földet érni. De kettős veszélyt jelentene, ha múltunkat nem vennénk figyelembe. A reménytelenség, és a megalapozatlan remény veszélyét jelentené. Milyen reményét? A reményt abban, hogy az Isten Országá lehetséges, megvalósítható. És mi ez az Isten Országá? A szolgálat, adás, és erőszakmentes konfliktus megoldás, azaz a gyengédség, a szelídség civilizációja.

HARCOK SZAKADATLAN TÖRTÉNETE

Ha megnézem népem ezeréves "keresztény" történetét, abban nem találok sem törést, sem felkelést, sem áttörést az Isten Országát illetően. A 13. század közepén a mongolok hiába tudatják IV. Béla királyunkkal, hogy értelmetlen volna minden ellenállásunk velük szemben. Következésképp Ugrin kalocsai érsek (mellékfoglalkozása hadvezér) elveszítünk egy csatát Muhinál, és egy éven belül a két és fél milliós lakosságnak csak a fele marad életben: ötnegyed millió. A mongolok hazatérnek, az asszonyok szülnek, és háromszáz év múlva, az induló 16. századra lakosságunk eléri a négy milliót, és ennek legkevesebb nyolcvan százaléka (3,2 millió) magyar. Noha nem kétséges, hogy a keresztény uralkodókat belső torzsalkodásaik teljesen lefoglalják, s így a keresztény Nyugatot a Szávánál és Nándorfehérvárnál (ma: Belgrád) nem fogják megvédeni, hanem ezt a feladatot ráhagyják az érintett magyarokra, megint a teljesen kilátástalan utat választjuk, és két évszázadon keresztül harcolunk a törökökkel. A harcok végére, a 18. század elejére, mi magyarok országunk legnagyobb kisebbségévé zsugorodunk: az életben maradt másfél

millió az egész lakosságnak csak egy harmada, amely szlovákokból, ruténokból, románokból, szerbekből, horvátokból, szlovénekből, görögökből, örményekből és németekből is áll.

Két további évszázad múlva I.Ferenc József királyunk "mindent átgondolt", és mi hű alattvalóiként végigharcoltuk az első világháború négy évét. A harc következménye Magyarország számára egy kényszer békeszerződés volt. Az ország lakossága ekkor 18 milliót tett ki: 10 millió magyar, 2 millió német és 6 millió egyéb népesség. A békeszerződés szerint az utóbbi kategória kapta országunk területének kétharmad részét, következésképp 3,5 millió magyar került az új államokban számára szokatlan helyzetbe. Több százezen elmenekültek - évezredek lakterületükről. Miért? Újabb honfoglalások történtek, ezúttal egyértelműen az ő hátrányukra.

Megmaradt harmadországunkban egy pillanatig sem maradhatott volna hatalmon egy olyan kormány, amely az elszakított területeket, a leválasztott magyarokat a hitleri idők alatt nem akarta volna az anyaországhoz visszacsatolni: a népharag az ilyen kormányt elzavarta volna. Ismét harcoltunk tehát. Eredmény: a trianoni békeszerződés megerősítése. Különdíjként jött még hozzá ehhez a szovjet zóna, azaz Moszkva diktatúrája, amelynek folytán Magyarországon több háborús bűnöst találtak és akasztottak föl, mint az egész III. Birodalomban. Ez már a törés éve volna. Végre megérkeztünk.

II. Fél évszázad története

FELKELÉS (1956) VAGY HÁROM VÉRCSAPOLÁS
Most jön 1956, a felkelés: a magyarok újra harcolnak. A tizenévesek is, akik bátorítják a rosszul tájékoztatott szovjet katonákat: nem kell félnetek tőlünk. Csodálatos. Talpra magyar! Tapsol az egész világ. A világ összes rádiója rajong a magyar csodáért. És mi a végeredménye a mesés lövöldözésnek? Legalább kétszáz ezren Nyugatra menekülnek: többnyire fiatalok és értelmiségiek. Ez az 1. számú vércsapolás. Ezreket akasztanak fel, tízezreket tartóztatnak le; újabb terrorhullám, miként a negyvenes évek végén. 2. számú vércsapolás.

Mielőtt az áttöréshez érkeznék, még valamit el kell mondanom Önöknek a 3. számú vércsapolásról, ami talán még súlyosabb, mint az első kettő. Miképp kell viselkednie az embernek, vagy egy egész nemzetnek, ha megszállják az országot? Mindszenty bíboros, aki egyébként szívében mindig hű maradt a Habsburg királyhoz, mondta nekem esztergomi palotájában két nappal letartóztatása előtt: "Párttitkárok soha nem határozhatják meg az egyház magatartását. Továbbá: nem azért tanultuk az ősegyház történetét, hogy régiségtani ismereteinket gyarapítsuk". Értsd: a mártírium a jelenben is kötelező lehet. Egy magyar apa a szovjet megszállás legelső éveiben tizenéves fiának

egyszerűbben mondta ezt: aki a hódítóval együttműködik, az gazember.

De beszélhetek egy másfajta hagyományról is. A török hódítás alatt Erdély Isztambul hűbéresállama volt. E hűbéresállamnak talán leghíresebb fejedelme, Bethlen Gábor, tízezer janicsár élén vonult be Gyulafehérvárra, hogy a főnemesség "szabadon" fejedelemmé válassza őt. Később is, Mindszenty idejében, egy ferences, P. Schrotty, rendje római generaliciájának asszisztense, fennhangon képviselte, hogy a magyar Alföld a török hódítás alatt azért maradt katolikus, mert a szegedi ferencesek hajlandók voltak megcsókolni a szegedi pasa papucsát is. Kinek van itt igaza? A meghódított nemzet érdekében gazemberré kell lenni, és papucsot kell csókolni? Kik azok, akik megmentik az embert és a társadalmat? Az ügyeskedők, vagy a mártírok? Hogy a hadvezérek mentik-e meg, arról már elégszer tettem említést.

Az elmúlt magyar fél évszázad adott valamilyen választ kérdéseinkre. Akik többek kívántak lenni a takarítónőnél és a segéd munkásnál, azoknak ajánlatos volt belépniük a pártba. Aki ezt elmulasztotta, és megkereste őt a titkosrendőrség, annak szintén igencsak ajánlatos volt nem megtagadni az együttműködést a látogatóval. Nem könnyű megbecsülni, milyen kevesen voltak azok, akik be sem léptek, együtt sem működtek, és mégsem szorultak a peremre.

Az áttörés után itt-ott megállapították, hogy át kell világítani a volt állambiztonsági ügynököket. Ez az átvilágítás azonban máig nem sikerült. A legkevésbé sikerült ez az egyházban, amely elvi alapon utasította el mint illetéktelen beavatkozást az egyház belső ügyeibe. Az egyház illetékeseinek ezt az álláspontját igen érhetőnek tartom, mivel az ateista állam a papokat ideológiailag kétségtelenül a legveszélyesebbeknek tartotta, tehát minden valószínűség szerint a titkosrendőrség gyakrabban látogatta őket, mint például az orvosokat, vagy mérnököket. Egyébként alapvető ellentmondás van az átvilágítás magyar elgondolásában. Nem kívánja felelősségre vonni a párttagokat, sőt a pártállam és diktatúrája legfelsőbb működtetőit sem. Miért csak a második sorban álló rendőrbesúgók volnának bűnösök? Amíg az állambiztonsági ügynökök hallgatnak a párttagok felelősségéről, maguk is nyugodtan alhatnak. Kéz kezét mos. Nincs senki harmadik, aki átvehetné a szót?

Ilyen gyakorlatilag nem létezik; a nyilvánosság szintjén, a politikai életben bizonyosan nem. Itt pusztán gyakorlati okokból nem létezik; az egyházban azonban elvi okokból sem. Csak az egyház ellensége kívánhatja az átvilágítást - hallottam és olvastam többször egyházi körökben. Mi a magyarázata ennek? Íratlan, sőt inkább írott feltétele volt az áttörésnek a nagyhatalmak, az egyházak, a párt és a demokratikus ellenzék részéről is, hogy a diktatúra működtetőinek haja szála sem görbülhet meg. A nevezett erők egyikének sem állt érdekében, hogy bárkit is felelősségre vonjon. Miért?

Most mindenkinek működésbe léphet a fantáziája és logikája. Az ilyen vizsgálat eredményét - gondolom: néhány évtizeden belül - nyilvánosságra hozni, túlságosan veszélyes volna. Magam is megelégszem ennek megállapításával: úgy látszik, minden amellett szól, hogy a magyar társadalom jelentős része az áttörés után megerősödött korábbi meggyőződésében, hogy a megszállás idején kifizetődő az együttműködés. Ez a harmadik vércsapolás - gerinctörés formájában.

ÁTTÖRÉS - REMÉNY NÉLKÜLI VILÁG?

Az áttörés azt jelenti, hogy megérkeztünk a szabad piacgazdaság országába, és már remélhetjük, hogy a tizezer Dollár GNP-nek megfelelő fogyasztási javak nemcsak Hegyeshalomig, hanem Békéscsabáig is elérhetőek lesznek. Most már remélhetjük, hogy végre reményeink szerint mi is bekerülünk a hatmilliárd kivételezettjeinek vékony kasztjába. Az áttörés azt jelenti, hogy vasárnap nyugodtan elmehetünk misére, hogy nincs akadálya a bázisközösséghez tartozásnak, hogy fegyveres helyett polgári szolgálatot választhatunk. Mi kívánni valónk marad még?

Szolzsenyicin Rákostyál című regényében két elvtárs beszélget, mindkettő személyesen megtapasztalta a Gulagokat. Az idősebb azt mondja a fiatalabbnak: "Elvtárs, szenvedései nem szabad, hogy félrevezessék! A történelem egyszer s mindenkorra elvetette a kapitalizmust". Ha az elvtársnak igaza volna, akkor olyan helyzetbe jutottunk volna az áttöréssel, amelyben emberi jövő nem létezik.

Az utolsó évtizedben a németnyelvű evangélikus teológiában ismertté vált egy név: Ulrich Duchrow, aki a közgazdaság területén végez tudományos tevékenységet. A Bokorban több művét olvastuk, sőt fordítottuk is. Egyik munkájában megrajzolja egy pezsgőspohár képét, amelynek legfelsőbb, széles ötöd része az emberiség azon 20 százalékát ábrázolja, amely a megtermelt összes javak 83 százalékát fogyasztja el. Ezért a pohár fenn a legszélesebb. A kép négy alsó ötöde mutatja a pohár egyre vékonyodó talpát. A pohár nyakánál találjuk az emberiség második ötödét, amely a javak 11 százalékát fogyasztja el. A további három ötöd, tehát az emberiség 60 százaléka számára a fogyasztható javak 6 százaléka marad.

Duchrow Arisztotelészt idézve megállapítja, hogy kétfajta gazdaság létezik: az egyik a szükségleteket elégíti ki, a másik a pénzt szaporítja. A szabad piacgazdaság a második fajtahoz tartozik, amelynek tövényszerűsége és következménye, hogy egyesek egyre gazdagabbak lesznek, és ennek megfelelően a társadalom egyre nagyobb rétegei elszegényednek. Duchrow még hozzáteszi, hogy ábráját, azaz a pezsgőspoharat, minden ötödben újra kell rajzolni. A valóságot a legfelsőbb ötödben belül is egy pezsgőspohár fejezi ki, mivel a nagyvárosok körüli nyomorövezet

nem csak a harmadik, hanem az első világban is, annak legjellegzetesebb országaiban, pl. Frankfurt am Main körül is megtalálható.

Budapesten egy nemzetközi konferencián, amit a Bokor rendezett, egy német résztvevő mondta nekünk, hogy országa a harmadik világot évi 6 milliárd Márkával segíti, és ugyanez a harmadik világ évi 8 milliárd Márka kamatot fizet országának. Duchrow véleménye szerint adósságelengedés nélkül a harmadik világ mindörökre, tehát az atomhalálig, esetleg az ökológiai katasztrófaig nyomorba taszított marad. Otthon egyrészt azt mondják, hogy Magyarország esetében az adósságelengedés veszélyeztetné jövőbeli esélyeinket a piacgazdaságban; másrészt a gazdaságtan professzorai azt mondják, hogy ezek a jövőbeli esélyek egyelőre csak különféle pártok programbeszédéiben találhatók, míg viszont a pezsgőspohár körvonalainak kialakulása a magyar társadalomban egyre inkább látható...; hozzátehetem: véleményem szerint.

Az eltelt fél óra után hallgatóim közül bárki felteheti magában a kérdést: miről akar meggyőzni bennünket ez az előadás? Szeretnék szerényebb lenni: szavaimat vegyék meghívásnak egy közös gondolkodásra lehetőségeinkről. Lehetőségeinkről a magyar valóságból vett példák alapján, amiről még mondanom kell valamit.

Az a törés '45-ben olyan törés volt, amelynek súlya - visszatekintve, és minden hazugsága és embertelensége ellenére - azért mégsem érte el a tatárjárás, török hódítás és Trianon tragédiáinak nagyságát. '56 felkelése tragikomédiája mellett olyan örökséget nyújtott a magyar társadalomnak, amiről egyébként a magyar jelenben egy szót sem hallani, még az államférfiak legszebb ünnepi beszédeiben sem. Ez az örökség így hangzik - most talán újra hallhatják a forradalom legfontosabb szövegeit -

a/ semlegesek akarunk lenni; azaz sem Varsóhoz, sem a NATO-hoz nem akarunk tartozni.

b/ földet és gyárat nem adunk vissza.

Az 1956. november 4-i szovjet invázió után Kádár elvtárs is úgy mutatkozott be, mint a forradalmi munkás- és parasztkormány elnöke. A mai magyar politika sem vesz tudomást - legyen bármelyik párt a kormányzatban vagy az ellenzékben - 1956 forradalmának fenti tartalmairól. Közismert, hogy politikánk minden lehetségeset megtesz a földek és gyárak magánosításáért, és hogy a lehető legrövidebb időn belül bekerülünk a NATO-ba.

III. Egy másik történet

FÉL ÉVSZÁZAD JÉZUSI, POLGÁRI TÖRTÉNETE
Minden társadalomnak van politikai története. Ebben mindig az történik, amit a tényleges erőviszonyok lehetővé tesznek. Lehetne azonban minden

társadalomnak egy másik története is. Legalábbis emberi természetünk révén képességet és ezáltal lehetőséget kaptunk hozzá. Ezt a másik történetet sajnos nem nevezhetem egyháztörténetnek, mivel az egyháztörténet a 4. század óta, sajnos, azonossá vált a társadalom fentnevezett politikai történetével. Beszélhetnék vagy jézusi, vagy általánosítva: polgári történetről, mert ennek a másik politikának az elvei egyrészt a jézusi örökségnek következményei, másrészt következnek emberi természetünkből, lelkiismeretünkből. Ezt a történetet azért nevezem jézusinak, mert a Hegyibeszédet akarja életre kelteni, és polgárinak meg azért, mert minden hatóság elhatárolja magát tőle.

Épp a mostani találkozásunk alkalmával megjelent munkámban, azaz Ratzinger bíborshoz írt nagypénteki levelemben olvashatnak arról, hogy fiataloknak egy kis csapata - azzal a szándékkal, hogy Jézus tanítványává legyenek - hogyan kísérelte meg kialakítani ezt a jézusi történetet '45-től kezdve. Néhány személyt többé-kevésbé megragadtunk történetünkkel. Holnap de. 11 órakor a magyar művelődési miniszter át fogja adni nekem a Pro humanitate et libertate megtisztelő címet. Az egyházi hierarchia részéről azonban az ugyanezen történetért adott büntetés 15 év után még mindig teljes érvényben van.

Az elmúlt fél évszázad folyamán a későbbi Bokor bázismozgalom tagjai számára ez a jézusi, vagy polgári történet viszonylag egyszerű volt. Újra felfedeztük a jézusi tanítást. Tömondatokban: a szeretet világából érkezett hozzánk. Nem volt sem pap, sem laikus; mert nem ismert ilyen kategóriákat. Foglalkozása szerint korábban ács volt, és később vándortanító, fizetés nélkül. Tanítványokat keresett, hogy emberhalászokká nevelje őket. Azt tartotta, a tanítvány olyan lény, akinek a feladata, hogy másokat, minden embert tanítvánnyá neveljen. "Tegyetek tanítvánnyá minden nemzetet!" - olvassuk a Máté evangélium befejezésében.

Mit prédikált ez a tanító? Mit kellett a tanítványoknak megtanulniuk? Csupán annak ellentét, amit az egész világ magától értetődőnek tart. Mit tart ilyennek?

a/ Légy nagyobb, gazdagabb, hatalmasabb a többiekénél.
b/ Törekedj kiváltságokra. Minden lehetséges módon. Karddal és erőszakkal.

Ezeknek a magától értetődőségeknek a következményeiből áll a politikai történelem. És ebben van otthon a vallásoknak szinte minden fajtája; valóban otthon van szétszakíthatatlan szövetségük következtében, ami újra és újra összefűzi a trónt és az oltárt.

Felfedezve az evangéliumot azt gondoltuk, hogy mi ezt a feje tetejére állított világot - ahol minden, ami embertelen, magától értetődő, és ezt gyakran még a vallás is megáldja - legalább saját magunkban talpára kell állítanunk. Azt gondoltuk, csak ennyi a mi munkánk. Nem léptünk be a pártba. Megtagadtuk az

együttműködést a titkosrendőrökkel. Ezért a társadalomban nem váltunk nagygyá és gazdaggá, hanem kicsik és szegények lettünk. Nem akartuk letenni a katonai esküt, és ellenségeinket sem megsemmisíteni, mert nem akartunk ellenséget ismerni, mivel számunkra minden ember felebarátunk volt. Persze ilyen jellegű bolondságaink miatt nem csak az állam, hanem szövetséges társának, az egyháznak is ellenségeivé váltunk. Egyházi elfogadottságunkért tehetjük, amit akartunk: mégsem sikerült elkerülnünk, hogy eretnekeknek, szektásoknak bélyegezzenek bennünket. Az államtól nem vártunk mást, mint amit kaptunk. Jézus tanítványa csak kicsi, szegény és üldözött lehet. Azok üldözik, akik Isten áldását a társadalmi nagyságban, a gazdagságban és hatalomban akarják felfedezni. Ezzel szemben mi azt fedeztük fel, hogy Isten a szegényeknek fogta pártját, és nem is uralkodik. Ezért könyörgéseinket már nem zárhatják az "él és uralkodik" szavak, hanem csak ezek: "aki Fiával él és szolgálva szeret a Szentlélekkel egységben mindörökké".

Azt gondoltuk, hogy a Föld tulajdonosa csak az Isten lehet, mi csak intézői lehetünk, akiknek a javak megosztása a feladatuk. Megállapítottuk, hogy peremre szorított helyzetünkben még mindig a hatmilliárd kivételezettjei közé tartozunk, tehát szerény anyagi lehetőségeinkből folyamatosan támogattuk az indiai éhezőket. Rövid mondatokban ez a múltunk, amit tizenegy évvel ezelőtt kevésbé rövid mondatokkal levelemben elmeséltem Ratzinger bíborosnak.

JÉZUSI JÖVŐ?

És most kilátásokat akarunk magunk számára, kilátásokat a társadalom és egyház számára, kilátásokat általában az ember számára.

A problémákat meg kell oldani. Aki azt akarja, hogy Jézus tanítványának nevezzék, aki erre a névre méltó akar lenni, annak meg kell találnia a probléma megoldásának útját, végig kell járnia a megoldás útját. Mi a probléma? A vevés, mint pl. a honfoglalás. Mi a probléma megoldása? Az adás: a földet adás, és ennek az adásnak összes többi formája. Adás nélkül nincs megoldás. Az adás útján minden probléma megoldása lehetséges. Szólnak érvek is e nyers kijelentések mellett? Megkísérlek hozni néhányat.

1. Istennek lennie kell; értelmesnek és jóakarátúnak kell lennie; következképp csak olyan világot teremt, amelyben a problémák megoldhatók. Bolygónkon az élet lehetséges, mivel kielégítő mértékben rendelkezésünkre áll minden, amit szükségleteink megkívánnak.

2. Különböztetnünk kell szükségletek és igények között. A szükséglet a javak bizonyos és meghatározható mennyiségét kívánja meg. Ezt a mennyiséget a matematikai összeadás és osztás műveleteivel határozzuk meg. Az ember összeadja bolygónk összes javait, és az összeget elosztja lakóinak

számával. A szükséglet ennél fogva mindig véges. Az igény ezzel szemben végtelen, mivel nem törődik bolygónk lakóinak számával; az igény egoisztikus. Az igények útján nincs megoldása a problémáknak. Ellenkezőleg: az igények okozzák a problémát, mivel a vevés különböző fajtái az igényekből keletkeznek.

3. A megoldási terv neve: CSALÁDMODELL. Családon belül mindig vannak megoldások, amíg az anyai szív áll a kormánynál. Ha pl. a családnak kilenc tagja van, és csak egy őszibarackkal rendelkeznek, ez az anyák számára nem jelent problémát: meg fogják találni az egyetlen őszibarack kilenc részre osztásának módját.

4. Aki e probléma megoldása nélkül akar a mennyországba jutni, nem jézusi módon gondolkodik, mivel Tanítónk a világ kezdete óta készített Országot csak azoknak adja, akik mindenkinek, tehát a hatmilliárdnak minden szükségleti gondját magukra vették, amint ezt remélhetőleg a Máté Evangélium 25. fejezetéből mindnyájan jól ismerjük. A jézusi program több, és kissé más, mint valami gazdasági tényezőktől mentes lelkiség. Alapjában véve ez a program megoldása az összes létező emberi problémának. Ez a program érvénytelenít minden lelkiséget, amely az istennektetsés útját e probléma megoldása nélkül akarja keresni; sőt elveti azokat, mint a lelkiség hamis útjait. Adás nélkül nincs istennektetsés.

5. Istennek és Jézusnak nincs szüksége azokra, akik e probléma megoldását nem hajlandók magukra vállalni. Istentől kapott értelmünk egyértelművé teszi számunkra, hogy az egész emberiség, sőt bolygónkon maga az egész élet tönkre megy, ha ezt a problémát nem oldjuk meg. Istentől adott lelkiismeretünk nem enged nyugalmat nekünk, ha nem dolgozunk e probléma megoldásán. Az emberi méltóság sem engedi, hogy vakok maradjunk, vagy vakokká váljunk. Ahogy a keresztény filozófia, teológia és lelkiség történelmünk folyamán a hatalom és kiváltságok foglyává, és így Isten és Jézus számára használhatatlanná vált, Isten Lelke külső erők, a racionalizmus és a felvilágosodás segítségével buzdított bennünket, hogy térjünk vissza a természethez és a lelkiismerethez. A francia forradalom eszményeiben újra szóhoz jutottak az evangélium eszményei: hivatásunk arra szól, hogy építsük fel a szabadság, egyenlőség és testvériség társadalmát.

6. Karl Marx a problémát meg akarta oldani. Mivel nem reménykedett az önkéntes adásban és osztozásban, ő is a történelem megszokott útját választotta, azaz a vevés útját. Úgy látszik minden mellett szól, hogy az adás útját vevéssel nem lehet felépíteni. Legalábbis a ténylegesen létezett szocializmus összes népei a vevés sztálini útját elutasították. A folytatás a nagy orosz kísérlet bukása után visszafordulhat a múltba: a kapitalizmus irányába, amelyről úgy látszik, hogy a történelem egyszer s mindenkorra elvetette. De

mutathat egy soha nem látott jövőbe is: az önkéntes adás irányába.

7. Mintegy 25 évvel ezelőtt alapvető munkámban (Keressétek az Isten Országát!) az evangélium jegyében álmództam erről a folytatásról. Engedjék meg, hogy ebből néhány mondatot előhozzak: "Az itéletabló kétségtelenné tette, hogy a szegényekkel önmagát azonosító Tulajdonos számot tart a maga tulajdonának gyümölcsére. Ily belátások általánosabbá válása messzemenően alakítaná a tulajdonformát. Egészen tudatosan beszélek tulajdonformáról és nem tulajdonjogról, mivel a "jog" kifejezésnek a szeretet fogalmán és világán belül nincsen értelme. Az adástörvényt valósító és történelmi nagyságrendűvé váló Isten népének el kell jutnia egy olyan 'közbirtokosság' felé, amely különbözik mind a magántulajdon, mind a köztulajdon történelmileg megismert formáitól. Különbözik, mert ezek a történelmi formák a 'jog', a 'vevés' és az 'ellenséget-ismerés' jegyében születtek meg. E közbirtokosság meghatározását történelmi tapasztalatok hiányában nem tudom megadni. Csak annyit lehet mondani róla, hogy nem a jog és vevés és ellenséget-ismerés jegyében fog megszületni, hanem a jézusi Utat-járás történelmi tapasztalatából."

REMÉNYEK ÉS METANOIA

"Metanoicite, azaz alakítsátok át gondolkodásotokat, higgyetek az örömhírben!" Valahogy így hangzott kétezer évvel ezelőtt Jézus alapszövege. Ez az átalakítás nem megy gyorsan. De azért megy, ha lassan is, ha az ígét meghallja valaki. '49-ben megértettük az ellenségszeretet parancsát, és 30 év múlva, '79-ben megjelent a Bokorban az első férfi, aki megtagadta az úgynevezett katonai szolgálatot. Az előbb felolvasott szöveg 25 éves, ezért remélem, hogy 5 éven belül a közbirtokosság irányában is fog történni valami közöttünk: gondolkodásunk átalakítása a magántulajdonról a köztulajdonra. Ha egyszer megértettem, hogy a javak tulajdonosa az Isten, ez a megértés belülről zsarnokoskodni kezd rajtam - a metanoia irányában.

Külső segítségeket is kaptunk. 1989-ben meglátogattak bennünket. Öt ember jött hozzánk Amerikából. Az Eberhard Arnold-féle emberek, akik a 20-as években Németországban elkezdték a közös tulajdon életét, majd a 30-as években a Hutteri Testvérekhez csatlakoztak. Felfedezhettük, hogy az utóbbiak a 16. századtól a közös tulajdon ezen formájában élnek, és mártírjaik száma majdnem eléri a 2000-et. Maga Jakob Hutter 1553-ban Innsbruckban a katedrális előtt máglyán halt meg. Ők ötven elmesélték nekünk, hogy a burgenlandi Pinkafelden barátaik vannak, akik szintén a közös tulajdon életét élik. Mi is

meglátogattuk őket, és ők is eljöttek hozzánk. Aki nyitott szemmel megy az utcán, jeleket láthat, amelyek arról beszélnek, hogy a Szentlélek nem csak egyszer, és nem csak Jeruzsálemben áradt ki, és hogy a köztulajdon nem ért véget az első keresztyének életével és Jeruzsálemmel 2 000 évvel ezelőtt. A Bokor bázisközösség is megtette a maga első lépéseit: 2 évvel ezelőtt a Balaton-felvidéken megvásároltunk egy 25 hektáros területet, hogy ott a köztulajdon életformájában lehessen élnünk. Csak ennyi történt, és nem több.

Hosszú előadásom utolsó kérdése: mi biztosíthatná, hogy nálunk, és másutt és mindenhol, legalább annyi, és még több történhessék, mint nálunk? A megfelelő válasz egy másik előadást igényelne. A rövid válasz azonban ez esetben csupán egy szó: bázisközösség. Több, mint fél évszázad személyes tapasztalatai alapján búcsúzásul szeretnék mondani Önöknek valamit erről a kifejezésről. Mi a bázisközösség? Néhány barát rendszeres találkozója, akik lakásukban körülülnek egy asztalt. Közösen gondolkodnak arról, mit jelent Isten álma az Országról, s ez mit kíván tőlünk. Gondolkodás, amely mindent tekintetbe akar venni, és nem ismer más végső tekintélyt, mint értelmünket és lelkiismeretünket. Közös imádkozás azért, hogy akarjuk mosni egymás lábát, és legfőbb törekvésünk az legyen, hogy keressük az Isten Országát, Istenünknek és Jézusának tetszését. Mindezt barátokkal együtt kell tennünk, akiknek kiválasztásánál csak egyetlen egy kritériummal akarunk rendelkezni: keresi-e az igazságot, vagy életével más célt és értéket szolgál?

(Fordította: Hampel Károly)

GROMON ANDRÁS

A SZABAD JÉZUS NEGATÍV KÉPEK/PÉLDÁK – POZITÍV MONDANIVALÓ

Enyhén szólva meghökkentő, hogy Jézus viszonylag gyakran szemlélteti pozitív mondanivalóját negatív, sőt kifejezetten erőszakos képekkel/példákkal. Az alábbiakban ezeket az eseteket vesszük szemügyre („a teljesség igénye nélkül”). Mivel semmilyen logikai összefüggés nincs az egyes esetek között, az egyszerűség kedvéért a finomabb képektől/példáktól haladunk a durvábbak felé.

Egyszer Jézus felszólított valakit, hogy kövesse őt, ám az illető ezt mondta: „Uram, engedd meg, hogy előbb elmenjek, és eltemessem apámat!” Ő azonban azt felelte neki: **„Hagyd a halottakra, hogy eltemessék halottaikat! Te pedig menj el, és hirdesd mindenütt Isten országát”** (Lk 9,60)!

Irreális az a szokványos feltételezés, hogy az illető apja holtan feküdt, és Jézus nem engedte meg neki, hogy megvárja a temetést. Sokkal inkább az áll a háttérben, hogy ez a tanítványjelölt meg akarta várni apja – ki tudja, mikor – bekövetkező halálát, hogy ne maradjon majd le az örökségről... Persze Jézus válasza így is igen kemény, de pozitív üzenete világos (talán még akkor is, ha feltételezzük, hogy második mondata nem ekkor hangzott el, hiszen nyilvánvaló, hogy követését akarja ismételten nyomatékozni): „Csak a *szellemileg halottak* [= a szeretet ügye szempontjából halottak] számára fontos *az örökség*, csak ők *várakoznak* arra, hogy hozzájussanak, ezt hagyd meg nekik! Te ne késlekedj, hanem menj, és hirdesd az [igazi] életet!”

Az értetlenséggel fogadott jézusi mondasók között előkelő helyen áll a következő: **„Ha csapdába ejt a lábad, vágd le! Jobb neked sántítva életben maradni, mint ha mindkét lábad birtokában a holtak gödrébe vetnek”** (Mk 9,45).

Brutális öncsonkítás! – gondolják sokan, pedig szó sincs róla. A kép tömör és iróniával fűszerezett („mindkét lábad birtokában a holtak gödrébe...”), háttere pedig az, hogy a korabeli felfogás szerint ha a róka csapdába esik, inkább lerágja beszorult mancsát, semmint hogy bevárja a vadászt, és az agyonverje. Azaz egy tagot feláldozni az életért: okossággal párosult élni akarás. A mondanivaló tehát: *Ahogy* viselkedned kell, ha a lábad csapdába esik, *úgy* viselkedj, ha...!

Ez az általános életbölcseesség persze csak azáltal válik jézusi útmutatássá, hogy szerinte Isten országa az a legfőbb jó, aminek a kedvéért az embernek még „a lábát is le kell vágnia”, vagyis *ezért* érdemes, ill. „kell” is minden egyebet föláldoznia (vö. Mt 13,44-46, ill. Mk 8,34).

Jézus útmutatásából azonban az is következik, hogy – képletesen szólva – értelmetlen lenne szükség nélkül levágni a lábunkat az életben maradás érdekében. Magyarán: Értelmetlen az élet javait *önmagukban véve* megvetni, vagy *szükség híján* lemondani róluk. Vidáman enni-inni, hitelesen jézusi magatartás (vö. pl. Mk 2,19); ha azonban vannak éhezők, *akkor* meg kell osztanunk kenyerünket (vö. Mk 6,36-44; 8,14.16-21). Családban élni természetes és jó; ha azonban a családi kötelékek az Isten országa melletti elkötelezettség akadályává válnak, *akkor* el kell szakítanunk őket (vö. Mk 3,31-35).

Ezt a jézusi mondatot sajnos már Márk „megszaporította” (9,43-44.46-48) a kéz levágásának és a szem kivágásának *értelmetlen* és fölösleges példájával – s ezzel eleve megakadályozta, hogy helyesen lehessen érteni a láb levágásának képét –, ráadásul úgy, hogy a jézusi mondas *értelmének ellentmondó* saját értelmezését belevitte magába a képbe: az életben maradásból, ill. meghalásból „Isten országába bemenés”, ill. „gehennába kerülés” lett.

Többnyire a „hűtlen sáfárról” szólót tartják Jézus „legbotrányosabb” példabeszédének, mondván: Hogyan dicsérheti meg az úr azt a gazembert, aki súlyosan megkárosította őt, s aztán ismét kegyetlenül becsapja, hogy mentse a maga bőrét (**Lukács 16,1-8**)... Kétségtelen, hogy az egyik legnehezebben érthető példabeszédéről van szó, de ha helyesen értjük, akkor éppen annak egyik legzeniálisabb példája, hogyan tudott Jézus negatív képekkel pozitív mondanivaló sugallni!

A hűtlen sáfár „első lépésben” valóban megkérosította az urát, hiszen „eltékozolta annak vagyonát”. De amikor száz hordó olaj helyett ötvenet, ill. száz zsák búza helyett nyolcvanot íratott az adósok adósleveleire (és ez az alapja a mondanivalónak!), akkor már nem okozott újabb kárt a gazdájának. Ugyanis itt arról van szó, hogy a korabeli gyakorlatnak megfelelően a bevádolt intéző *a szerződés megkötésekor* nem 50 hordó olajat, ill. 80 zsák búzát íratott az adóslevelekre, azaz nem annyit, amennyit a földesúr kiszabott, hanem 100 hordó olajat és 100 zsák búzát (hogy a „ráadásból” meggazdagodjon). *Most*, amikor el kell számolnia, és nagy valószínűséggel nélkülözés vár rá, a legokosabbat (és legegyszerűbbet) teszi, amit ebben a helyzetben tehet: elengedi a parasztnak tartozásuk azon részét, amelyet a szerződéskötéskor ő zsarolt ki tőlük, vagyis a *plusz* 50 hordó olajat, ill. 20 zsák búzát. Azzal, hogy ötvenet és nyolcvanot írnak az új adóslevélre, voltaképpen a földesúrral kötött *eredeti* szerződés jön létre, vagyis az intéző ez esetben nem csapja be az urát, nem sikkaszt annak vagyonából, hanem – a kizsarolt *plusz* olaj- és búzamenyiség elengedésével – *visszaadja a parasztnak* azt, amit jogtalanul követelt tőlük. (Effajta „állapothelyreállításról” beszél Zakeus is, csak ő még ennél az intézőnél is nagylelkűbb, mert csalásainak négyszeres megtérítését ígéri: Lk 19,8.) Az adósok persze hálásak lesznek, és „befogadják majd házukba”, azaz vállalják megélhetésének – legalábbis átmeneti – biztosítását

A példabeszéd tényleges mondanivalója tehát *általánosságban*, azaz ha Jézusnak a 16,8a-ban elhangzott kommentárját vesszük figyelembe („*az úr megdicsérte a hűtlen intézőt, mivel okosan járt el*”): „Ahogyan az intéző egy nehéz helyzetből *okosan* kivágta magát, úgy kell mindenkinek *okosan* viselkednie az egész emberi élet megoldása (ha úgy tetszik, »Isten országa« és/vagy »az örök üdvösség«) szempontjából.” – A példabeszéd így a Mt 7,24-27 // Lk 6,46-49 példázatával és a (későbbi betoldások nélkül felfogott) „tíz szűzről szóló” példabeszéddel (Mt 25,1-4) áll egy sorban, és az okosság *a helyes* – az ember életét a szó teljes értelmében megmentő – *magatartást* jelenti, vagyis azt, hogy valaki nem csupán hallgatja

Jézus tanítását, és lelkesedik érte, vagy szóban mond rá igent, hanem *tettekre is váltja*.

Ha pedig Jézusnak a 16,9-ben olvasható kommentárját vesszük tekintetbe („*Szerezetek magatoknak barátokat az igaztalan mammonnal, hogy amikor megszűnik, befogadjanak titeket az örök sátrakba*”), akkor a példabeszéd *konkrét* mondanivalója ez: „Ahogyan az intéző azáltal biztosította befogadását az adósok házába, hogy *anyagilag* segített rajtuk, ti is azzal biztosíthatjátok befogadásotokat az »örök hajlékba«, hogy a »mammonnal«, *a pénzzel* segítetek a rászorulókon, s így »barátaikká« teszitek őket – ők ugyanis tanúskodni fognak mellettek Istennél, aki azonosul azokkal az éhezőkkel, akiknek enni adatok...” (vö. Mt 25,35-36!). – A példabeszéd ekkor ugyanazt fejezi ki, amit Jézus máskor is megfogalmazott: „Adjátok el birtokotokat, s az árát adjátok oda irgalmas adományként a szegényeknek... [*Így*] készítetek magatoknak maradandó kincset Istennél” (Lk 12,33), és konkrétan alkalmazott is például a gazdag ifjúra: „Add el mindazt, amit birtokolsz, és add a szegényeknek – *így* kincset birtokolsz majd Istennél” (Mk 10,21).

A Golgotára haladva, keresztjét hordozva Jézus ezekkel a szavakkal intette az őt sirató jeruzsálemi asszonyokat (Lk 23,28.31): „**Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok! Sírjatok inkább magatok miatt és gyermekeitek miatt! Mert ha már a nedvdús fával ezeket teszik, mi történik majd a szárazzal?**”

Az „ezeket teszik” közvetlenül Jézus brutális kivégzésére vonatkozik, közvetve pedig az asszonyok és gyerekeik hasonló jövőbeli sorsára utal. A negatív kép, illetve a pozitív mondanivaló – az óvás – fölfedezéséhez tudatosítanunk kell, hogy ezek nem azok az asszonyok voltak, akik Galileától egészen a keresztig követték őt (Mk 15,40-41), hanem annak a „Jeruzsálemnek a leányai”, amely elvetette őt és békeüzenetét (vö. Lk 19,42), s még inkább, hogy az asszonyok sírása aligha csak a természetes részvét megnyilvánulása volt, hanem *Róma-ellenes* tüntetés is: a Jézus (vagy inkább a vele kivégzésre vitt zelóták?) iránti részvét mellett ott izzott benne a rómaiakkal szembeni gyűlölet is.

Jézus ezért önmagukra és gyermekeikre irányítja az asszonyok figyelmét: Óvakodjanak maguk is, és óvják gyermekeiket is a fanatikus nacionalizmustól: „Ha a rómaiak (pusztán taktikázásból) már velem is ilyen brutálisan bánnak el, jöllehet én csak »nedvdús fa« vagyok, az állam nem igazi, »eltüzelésre« alkalmatlan, veszélytelen »ellensége«, nem valódi lázadó – mit fognak tenni az eltüzelésre valóban alkalmas »száraz fával«, a valódi lázadókkal, a »szabadságharcosokkal«, ha egyszer kitör a fegyveres konfliktus?” (Ezt természetesen nem konkrét „jövendölésként” kell felfogni, hanem úgy,

hogy Jézus rámutatott, hová vezethet a nacionalista és erőszakra is kész gondolkodásmód.)

A Golgotára vezető út már nem volt alkalmas arra, hogy Jézus hosszú prédikációt tartson az isten- és emberellenes zelótizmusról, de a pillanat lehetővé tett számára még egy utolsó figyelmeztetést. S miközben a főpapság a nép vallási megrontójaként elítélte, és politikai lázítóként kiszolgáltatta a rómaiaknak, Jézus – a kivégzésre menet is – népe sorsával törődött (vö. Lk 19,41!)...

Ha a házigazda tudná, melyik órában jön a tolvaj, résen állna, és nem hagyná, hogy betörjön a házába. Ti is legyetek felkészültek...” (Lk 12,39-40)! – Betörés és a betörés megakadályozása: mindkettő erőszakot feltételez. Hol van itt a pozitív üzenet?

A „nem hagyná, hogy betörjön a házába” az eredeti görög szövegben így hangzik: „...hogy átfúrja a házát”. Az egyszerű emberek háza rendszerint egyetlen helyiségből állt, amelyhez ablaktalan éléskamrát ragasztottak, amelybe csak a ház belsejéből lehetett bejutni. Ravasz tolvajok azonban a ház ajtajának kinyitása nélkül is behatolhattak oda oly módon, hogy kívülről megfúrták a gyenge vályogfalat.

Jézus szellemében értelmezve a képet, *általánosságban* azt mondhatjuk: a megvédendő kincs „Isten országa” (vö. Mt 13,44-46!), illetve az Istenbe vetett bizalom (Mk 1,15; 9,42) és a hozzá való hűség (vö. Mk 14,27).

A *konkrét* figyelmeztetés pedig: Számolnotok kell azzal, hogy nemcsak erőszakosan (brutális üldözéssel) akarják majd elrabolni a kincseteket (vö. Lk 13,31), hanem megpróbálják majd titokban is ellopni, anélkül hogy észrevennétek. Létezik ugyanis a hűtlenség *alcázott* kísértése is, amely megjelenhet például „okos emberi gondolatokként” (Mt 16,22-23), családtagok „jóindulatú aggódásaként” (Mk 3,21) vagy „komoly vallásos emberek” botrányozásaként (Mk 2,16).

Az üldözés alakjában megjelenő *durva* kísértés ajtódongetéssel tör a házba, és küzdelemre készíti az embert, viszont az Istennel szembeni bizalmatlanság és hűtlenség *finom* kísértése ellen – amely tolvajként, észrevétlenül fúrja át a ház falát – csak az állandó belső éberség segít (ld. ezzel kapcsolatban a Tamás-evangélium példabeszédét arról az asszonyról, akinek korszójából kifolyt a lisztje, anélkül hogy észrevette volna: Tam 96 [97])!

Az „istentelen bíróról” szóló példabeszéd (**Lukács 18,2-5**) főszereplőjének negatív személyisége és viselkedése szembeötlő: „Istent nem félte, emberrel nem törődött”, és csak hosszas huzavona után, félelmében volt hajlandó igazságot szolgáltatni a hozzá járó özvegyasszonynak, attól tartva, hogy az majd teljesen kimeríti őt állandó jövetelével, zaklatásával. Ez a „kimerítés, zaklatás” az eredeti görög szövegben még durvábban hangzik, az ott olvasható ige alapjelentése ugyanis: „a szeme alá üt, ököllel az arcába vág”. Ennek

alapján sokan így is fordítják a mondatot. „...nehogy végül nekem jöjjön, és az arcomba vágjon”.

Végül is mellékes, hogy az özvegyasszony részéről idegi vagy esetleges fizikai zaklatásról van-e szó, a negatív képekkel terhes példázat pozitív mondanivalója – „a kisebbről a nagyobbra következtetés” elve alapján – ugyanaz: „Ha már egy ilyen tisztességtelen bíró is végül igazságot szolgáltat a kiszolgáltattott özvegyasszonynak, *mennyivel inkább* megadja Isten az embernek azt, amire szüksége van” (persze *nem* az ember „állhatatos imádkozásának” hatására, ahogyan az evangélista beállítja a dolgot, hanem „*eleve*”, „önmagától”, egyszerűen azért, mert ő *mindenkinek* jó *Atyja* – ahogyan a napfényt és az esőt sem „kitartó imádkozás” hatására adja igazságnak és bűnösöknek egyaránt).

Első hallásra rettenetesnek tűnik Jézusnak az a kijelentése, hogy „*ha valaki csak egyet is eltántorít Isten útjától ezek közül a kicsik közül, akik bíznak Istenben, jobb lenne neki, ha malomkővet kötnének a nyakába, és a tengerbe vetnék*” (Mk 9,42), és szokványos értelmezésében, vagyis hogy az ilyen félrevezetőknek „örök kárhozat” a sorsuk, nincs is semmi pozitív.

Természetesen értelmetlen és jézusiatlan is ez a szokványos értelmezés, hiszen az az Isten, akinek Jézus a követségében járt, *mindenkit* meg akar menteni, a végleges megfulladás gondolata viszont kizárja a reménynek még a csíráját is. Jézus *példaadása* egyértelművé teszi a dolgot: Péter egy alkalommal különösen veszélyes „csapda, botránykő”, azaz félrevezető volt számára, de sem a tenger fenekére, sem a pokol mélyére nem küldte őt, hanem oda, ahol a helye volt, vagy legalábbis kellett volna lennie, azaz maga mögé, hogy kövesse példáját (Mk 8,31-33).

A nyakba kötött malomkő képével Jézus valójában azt *szemlélteti* a „bölcsek és okosak” (vö. Mt 11,25!) számára, *mekkora* rosszat követnek el az Istenben bízó „kicsik” ellen azzal, ha Istennel szembeni saját bizalmatlanságukkal amazokat is ráviszik ennek a bizalmatlanságnak a tévútjára.

A tízezer talentummal tartozó szolgáról szóló példabeszédben (**Máté 18,23-33**) két súlyosan negatív, sőt erőszakos részlet is van: Az egyik, hogy „mivel nem volt miből megfizetnie tartozását, az úr megparancsolta, hogy adják el őt, feleségét, gyerekeit és mindenét, amije van, és így fizessen”. A másik pedig, hogy miután könyörgésére az úr elengedte egész tartozását, „ő kiment, találkozott egyik szolgatársával, aki csak száz dénárral tartozott neki; megragadta, fojtogatta, és így szólt: Fizesd meg, amivel tartozol!... És börtönbe vettette”.

A példabeszéd eredeti befejezése azonban, vagyis az úr kérdése egyértelműen megfogalmazza a pozitív üzenetet: „*Nem kellett volna-e neked is megkönnyülnöd szolgatársadon, ahogyan én is megkönnyültem rajtad?*” Azaz: amilyen végtelenül

megbocsátó Isten az emberrel szemben, olyan végtelenül megbocsátónak kell lennie az embernek embertársával szemben (vö. Lk 15,32: „vigadnod és örülnöd kellene...”). Hiszen a példabeszéd voltaképpen csak szemléltetése akart lenni annak a válasznak, amelyet Jézus Péter ama kérdésére adott, hogy hányszor kell megbocsátania: „*Nem azt mondom neked, hogy akár hétszer is, hanem azt, hogy akár hetvenszer hétszer is*” (Mt 18,21-22).

A Máté által a példabeszédhez kapcsolt 34. vers („*Ekkor megharagudott rá az ura, és átadta őt a hóhérsegédeknek, amíg meg nem fizeti neki egész tartozását*”) már semmiképp nem tartozhatott bele Jézus eredeti példabeszédébe, mert ellentmondásban van a 27. verssel („*Az úr szíve megesett ezen a szolgán, elbocsátotta, és adósságát is elengedte*”), mintegy visszavonja annak üzenetét, sőt ellenkezőjére fordítja a királyról/Istenről rajzolt képet: a végtelenül nagylelkű megbocsátás helyébe az igazságos megtorlást állítja. Ezt az érvet megerősíti, hogy Jézus tanításának egyik központi mondanivalója éppen az igazságosság felülmúlása a határtalan és feltétel nélküli szeretet révén (ld. pl. Mt 5,20.45; 20,9..15b; Lk 6,32-36; 15,20.22-24.29-32; 18,14a).

Meggyalázás, ütlegetés, fejbeverés, gyilkosságok – mondhatnánk: vér, vér és vér Jézus egyik legismertebb példabeszédében: a gonosz szőlőmunkások sorra elbánnak a gazda küldötteivel, akik szeretnék begyűjteni a termésből a gazdának járó részt (**Mk 12,1-6**). És mégis: ez a példabeszéd egyike annak a négynek, amelyek egészen különleges módon hangsúlyozzák Isten jóságát, irgalmasságát és türelmét (a másik három: az előbb idézett Mt 18,23-33; továbbá Mt 20,1-15 és Lk 15,11-32). Elmondásával Jézus azt akarta elérni, hogy hallgatói megfontolják: Az, hogy Izrael annyiszor elvetette a prófétákat, „nem szegte Isten kedvét”, hanem ismételten újabbakat küldött, és most őbenne, az egyszerű galileai vándorprédikátorban az ő „szeretett fiát” küldte el, remélve, hogy fölismerik majd benne „legvégső” esélyüket (vö. Lk 10,23-24), és hallgatnak rá.

Végül egy olyan példabeszéd, amelyben már egyenesen tíz- és húszeszes hadseregekről van szó (Lk 14,31-32): „*Ki az a király, aki hadba vonul egy másik király ellen anélkül, hogy előbb leülne, és haditanácsot tartana, vajon képes-e tízezer harcosával szembeállni azzal, aki húszezerral jön ellene? Ha pedig mégsem, akkor követséget küld, amikor amaz még távol van, és meghódol neki.*”

Kétségtelenül nem könnyű fölfedezni ebben a pozitív mondanivalót (különös tekintettel arra, hogy Lukács a ténylegestől nagyon eltérő értelmezést sugall a 14,26-27.33-ban), de nem is olyan nehéz, ha tudjuk, hogy az effajta példázatok „a kisebbről a nagyobbra következtetés” elve alapján kell értelmezni. Ebben az

esetben segít az is, hogy a példabeszédet megelőzi azonos mondanivalójú „párja” a toronyépítésről (Lk 14,28-30).

Mi lehet hát e (két) példázat háttéré és mondanivalója? Nagyon is könnyen elképzelhetjük, hogy tanítványai kételkedtek a Jézus által meghirdetett „Isten országa” e világi kibontakozásának sikerében (vö. Mk 13,1.4!). Nekik mondhatta Jézus: „Nézétek csak! (Ha már egy normális ember is úgy jár el, hogy mielőtt nagy építkezésbe fogna, leül, költségvetést készít, és nem vág bele hebehurgyán a munkába...) Ha már egy normális király is előbb meggondolja, képes-e tízezer harcosával szembeállni az ellenség húszezerevel, különben nem indul el, hanem békét kér... *Mennyivel inkább feltételezhetitek, hogy Isten is meggondolta a dolgot, mielőtt belevágott volna emberteremtő vállalkozásába...*”

* * *

Ráadásaképpen lássunk még egy példázatot, amelyben Jézus az eddigieknél is vadabb képet alkalmaz: „*Az Atya országával úgy vagyunk, mint azzal emberrel, aki meg akart ölni egy nagy urat. Otthon kihúzta a kardját hüvelyéből, és átszúrta a falat, hogy megtudja, elég erős-e a karja. Azután megölte a nagy urat.*”

A Tamás-evangélium 97. (más számozás szerint 98.) mondása ez, és minden további nélkül is érthető, miért nem vették be ezt a példabeszédet a szinoptikus evangéliumokba.

Másfelől viszont alig képzelhető el, hogy ezt a példabeszédet az ősegyház alkotta volna meg. A mondás merészsége csak magának Jézusnak tulajdonítható, aki – ahogyan ismételten láttuk – nem riadt vissza attól, hogy enyhén szólva kétes moralitású alakokat tegyen meg példabeszédei tárgyává.

Ami a pozitív mondanivalót illeti, most már egyszerű dolgunk van, mert az ugyanaz, mint a tízezer katonával rendelkező király példabeszédé: (Ha már merénylő sem vág bele a dologba anélkül, hogy meg ne győződött volna arról, elég erős lesz-e a karja, akkor) elképzelhetetlen, hogy Isten elindította volna művét anélkül, hogy képes lenne véghez vinni! Bármilyen kicsinek és szerénynek tűnjék is a kezdet, és bármilyen nagynak az ellenhatalom: Isten keresztülviszi, amit elkezdett.

Végiggondolva mindezeket, megdöbbenve állapíthatjuk meg, hogy a feltrétlen és korlátlan szeretetet, s ezen belül totális *erőszakmentességet* hirdető, szelíd Jézus sokszor nem habozott *erőszakos képekkel* szemléltetni mondanivalóját. Micsoda szabadság!...

HABOS LÁSZLÓ

VERSEK

pünkösöd

távoli fuvallat olt
gyertyalángot
s lobbant fáradt parázsból
égi tüzet mártír bátorságot
lendít lábat
némít száját
csendet szítáló alkony
tör meg kenyeret s tölt bort
vértezett hit
távolságra feszített eleven-híd
nesztelen léptek
régii idők és sötét érvek
ha visszamerészkednek
engem gyöngyeiddel megköveznek

***

Amikor...

Amikor a sötét éjjen
átragyog egy csillag fénye,
le kell térdepelnem,
és a csendet csenddel megtisztelnem,
s hagyni, hogy kóbor lelkem
a Lelkek-Lelkéig emelkedjen.

S amikor hozzám szól a Lélek,
nem kell a végtelen égre néznom,
hisz behunytt szememmel is látom
múltam vétkeit, amit ezerszer bánok.
Csak azon az ajtón valahogy beférjek,
ahol a lelkek örök fényben élnek.

***

Mi végre...

Kik vagyunk,
mondd meg, testvér,
mi végre az ember?
Ha az evolúció
már nem szelektál,
ha a lélek öröktől való
kíváncsi utazó.

Kik vagyunk,
mondd meg, testvér,
mi végre az ember?
Ha a világ egyetlen istené,
s a teremtmény

nem csoda, hanem
magára hagyott elítélt.

Kik vagyunk,
mondd meg, testvér,
mi végre az ember?
Ha léte nem ajándék,
sorstalan sorsa
kínban fogant szenvedés
és reménytelen keresés.

***

miért kell...

miért kell
hogy folyjék vér megint
ártatlan gyermek kezéből
s egy felsajgó lélekből
ó atyám
ha megint
elfordítod tekinteted
mondd miért kell
ez ostoba játék
s miért kell
ma megint
e fájdalomba belehalnom
ha nem akarod
hogy a halál
a játék végén elragadjon

***

Az örökmécs-fényben

Csendet tör meg harang
s míg körbejár a persely
az örökmécs-fényben
megnyugszik a lélek.

Elcsitul gond harag
s míg megcsörren a persely
az örökmécs-fényben
megtisztul a lélek.

A templompadban hagyott
drága időért pénzt
nem kér el a révész
de átvisz túlsó partra
hol nem tör meg
csendet érces harang
hol nem csörren persely
hol az örökmécs-fényben
otthonra lel a lélek.

X-X-X-X